PSİKANALİZ DİZİSİ

Bilinçsiz-olan

Sigmund Freud

Almancadan çeviren: Çağlar Tanyeri

İLETİŞİM

ÇAĞLAR TANYERİ: 1960 yılında İstanbul'da doğdu. Avusturya Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. 1986-2010 yılları arasında İstanbul Üniversitesi ve Okan Üniversitesi'nde edebiyat, kültür, edebiyat çevirisi ve eleştirisi dersleri verdi. 1989'da edebiyatbilim alanında yüksek lisans, 2003'de çeviribilim alanında doktora çalışmasını tamamladı. 1986 yılından bu yana, Herta Müller, Christoph Ransmayr, Norbert Gstrein, Peter Weiss, Dieter Forte, Rolf Lappert, Franz Kafka gibi yazarlardan yaptığı çevirilerle edebiyat alanında çeviri çalışmalarını sürdürüyor.

Telos: 18
Psikanaliz Dizisi: 4

Dizi editörleri: Cemal Dindar, İshak Saygılı

Bilinçsiz-olan
Sigmund Freud

Almancadan çeviren: Çağlar Tanyeri

İngilizce çeviri ile karşılaştırma ve Türkçe terim uyarlaması:
Cemal Dindar, İshak Saygılı

Birinci basım: Şubat 2016

Telos Yayınevi
Sertifika no: 28676
Zuhuratbaba Mahallesi, Hür Sokak, 15/5
34147, Bakırköy, İstanbul
Telefon: (0212) 243 42 18
www.teloskitap.com
e-posta: telosyay@gmail.com

Kapak ve sayfa tasarımı: Ebru Özbay - Sertaç Ergin

Baskı: Ceylan Matbaa (Sertifika no: 23353)
Davutpaşa Caddesi,
Güven İş Merkezi B-Blok, No: 318
Topkapı İstanbul
Telefon: (0212) 6131079

ISBN: 978-605-83786-0-5

Bilinçsiz-olan

Sigmund Freud

Almancadan çeviren: Çağlar Tanyeri

Sunuş: Psikanalizin Kurucu Nesnesi

Cemal DİNDAR

"Psikanaliz nedir?", sorusunun en kestirme ve kısa yanıtı "Bilinçsiz-olanın bilimidir" olsa gerek. Bilinçsiz-olan, psikanalizin nesnesidir, Freud'un kendi kuramını geliştirdiği kırk küsur yıl içinde bu çabanın başına da sonuna da yerleşmiş ve konumunu korumuştur. Freud sonrası için de böyledir bu. Örneğin yapısal üçlü, yani o-ben-üstben üçlüsü için çeşitli bakış farklılıkları sonraki psikanalist kuşaklarında çeşitlenmişken bilinçsiz-olan/ önbilinç /bilinç üçlüsünde bilinçsiz-olanın merkezi konumu sarsılmamıştır. Tartışmanın büyük bölümü bilinçsiz-olanın kuramdaki bu merkezi konumuna yönelik olmaktan çok nerede konumlandığı ile ilgilidir. Öznelerarası mıdır o konum, yoksa bedenle mi, deyim yerindeyse, bitişiktir? Daha önce yayınladığımız ve bu dizinin ilk kitabı olan **Ben ve O**'da Freud'un yapısal kuramını geliştirirken incelediği gibi, yoksa tam da bu iki alanın çeperindeki arafa mı yerleşir?

Freud'un bu kitapta sunduğumuz iki metninden 1912 tarihli **Psikanalizde Bilinçsiz-olan Üzerine Bazı Görüşler** makalesi bir yanıyla sonuç, bir yanıyla da başlangıç metni değerinde.

Bir sonuç metnidir, çünkü; **Düşlerin Yorumu**'nda yukarıda sözünü ettiğim konumu esaslı bir biçimde kazanan bilinçsiz-olan'ın o güne değin yaşadığı serüveni değerlendirmektedir. Öyle ki psikanalizin, Freud'un deyişiyle 'genç bir bilim' olarak kat ettiği ne varsa bu değerlendirme metni için de birer uğraktır: hipnoz benzetimi, histeri sahnesi, nevrozların kliniği ve bilinç öncesi kabulü, arada dil sürçmelerine değini...

Öte yandan bir başlangıç metni de, çünkü; 1915 tarihli ve yine burada sunduğumuz **Bilinçsiz-olan** makalesinin habercisidir. Ki Bilinçsiz-olan makalesinin yeri, aynı yıl yazılmış bir dizi metapsikoloji makalesi içinde adına yaraşır bir biçimde merkezidir, merkezdedir.

***

Ben ve O incelemesinin sunuş yazısında, **Freud'u Türkçe Düşünmek**'te değinmiştim: Freud'un *das unbewusste* kavramını Türkçede bilinçdışı ile karşılamak, tam da onun bu incele-

mede sözünü ettiği 'bilinçsiz bir bilinç' nitelemesini anlamayı güçleştiren bir terimleştirme. Genel olarak Freud'un düşüncesinin gelişimindeki diyalektik onun okuru için ayrıca heyecan vericidir. Bu çeviri çabasında en çok özen gösterdiğimiz yönlerden biri bu heyecanı okura da duyurabilmekti.

Yukarıda bilinçdışı terimleşmesine itirazımız bu özenle de ilgili. Öte yandan Türkçe, bana öyle geliyor ki, kendi serüveniyle de bu özeni taşımak ve verimli kılmak için olanaklar tanıyor. Çünkü hem coğrafyada hem de tarihsel süreçte ikili yapısını sağlam bir etkileşim ile yaşayan bir dil olarak bugüne değin gelmiş. Devlet dili ile 'halk dili' arasındaki etkileşimden söz ediyorum ve belki de şöyle bir olanaklılık doğdu bu ikilikten: Türkçe, teknik ve siyasetin biçimsel mantığını ait olduğu sosyokültürel çevrenin devlet geleneğinde merkezin yapay diline devretti ve böylece, taşıdığı diyalektiği halk kültürünün ve coğrafyanın 'saklı bilgisi' olarak korudu.

Psikanalizin kurucu savlarının konuştuğumuz dilde bizzat bu saklı olanla, dilin diyalektiği ile desteklendiğini görmek de ayrıca esinleyicidir. Bilinçdışı adlandırmasındaki soruna tekrar dönersek; bilinç durumları ile ilgili kelimelerin en yaygın türetildiği köklerden birinin *ay-* olma-

sı, bu kelimelerin birçoğunun ölçü bildirirliği ilginçtir. *Ay*, başlı başına bir zaman birimidir zaten. Kâşgarlı Mahmud'un Divanü Lûgat-İt-Türk'ünde bir emri tanımamayı bildirmede kullanıldığı da kaydedilmiş. Kölelerin adlarının kaydedildiği defter anlamı da var. *Ayrışmak, aytışmak* (karşıdakine hitap etme, hal hatır sorma), başka anlamında *ayrı*... Ve günümüz Türkçesinde bu kökten türetilmiş *aydınlanmak, ayarlamak* benzeri eylemler...

Freud, Ben ve O'da "Ben her şeyden önce bedenseldir, sadece yüzeyden oluşan bir varlık değil aynı zamanda bir yüzeyin yansımasıdır." diye yazıyor. Türkçenin 'saklı' diyalektiği derken kastettiğime bir örnek de bununla ilgilidir; dilde Ben ile O arasındaki mesafeyi kat eden mucizevi kavramlardan biri *gönül*'dür ve gön'den, deriden gelmektedir. Dili konuşanlar bozkır-göçebe bir halk olmaktan tarım uygarlığında yerleşik bir halk olmaya geçerken, gön de neredeyse tamamen hayvan derisi anlamı kazanmıştır.

Kültürel incelemelerde bilinçsiz-olan ile, anacıl ile birlikte düşünülen Ay, ki yüzyıllar boyu kadın döngüsü ve ay döngüsü koşutluğu insan için en gizemli zihin yarıklarından biri olmuştur, belki de bilinç-bilinçsiz-olan diyalektiğini anlamak için metafor olmaktan bile öte değerdedir.

Freud, Bilinçsiz-olan'da, açık bir biçimde şunu yazmaktadır: "Eğer insanda kalıtım mirasından gelen ruhsal oluşumlar, hayvanların içgüdüsüne benzeyen bir şey varsa Bo(Bilinçsiz-olan)'nun özü budur." İnsanın kendine barınabileceği bir kulübe yapabildiği tarihin, türün tüm tarihinin yüzde birlik bir zaman dilimine denk geldiği düşünüldüğünde Freud'un sözünü ettiği özün nasıl uzun bir süreçte yoğunlaştığı da zihinde canlandırılabilinir. Ki bu sürece tüm evrim öyküsü de dahildir.

Şöyle formüle edebiliriz: nasıl ki Ay'ın karanlık yüzü Ay'a dahil ise, dışında değilse, bilincin karanlık yüzü de bilincin dışında değildir, Freud'un deyişiyle o 'bilinçsiz bir bilinç'tir.

Ay'ın, Dünya'nın ve Güneş'in üçlü ilişkisinde asıl ışığın yansımasının bilme sürecinin yeğin bir eğretilemesi olarak kullanılması, Freud'un her fırsatta uzak durma çabası içinde olduğunu belirttiği spekülasyonun, Latince gözlemek anlamına gelen specular'dan türemesi, ışığı yansıtan ve böylece gösteren olarak speculum (ayna) ile aynı kökten gelişi de cabası.

***

Freud'un, bir insanın bilinçsiz-olanının an-

cak bilinç dolayımı ile bir başka insanın bilinçsiz-olanına merhaba diyebildiğine dair savı bu yansıma kuramıyla epey benzer değil mi? Okuyacağınız Bilinçsiz-olan adlı makalesinde şunu yazıyor:

"Bir insanın *bo (bilinçsiz-olan)*'ının *b(bilinç)*'inin etrafından dolanarak başka bir insanın *bo (bilinçsiz-olan)*'ına tepki gösterebilmesi son derece kayda değer bir durumdur. Bu olgu bir betimleme olarak su götürmez olmasının ötesinde daha ayrıntılı bir incelemeyi hak ediyor, özellikle de *öb(önbilinç)* etkinliğinin bu esnada dışarıda kalıp kalmadığı yönünde."

Özellikle metapsikoloji metinlerinde çok daha belirgin olan bir tutumu var Freud'un: felsefe ile arasına mesafe koymak ve spekülasyondan uzak durduğunu, deyim yerindeyse, bilim yaptığını okura hatırlatmak. Freud'un kuramının gelişiminde Yahudi kimliğinden daha çok belki de Alman kimliğinin etkin olduğunun kanıtları da vardır. Oysa bu kanıtlara rağmen Alman kimliği, bir; onun düşüncesinin Klasik Alman Felsefesi ile bağını bizzat kendisinin kopartma gayreti, iki; kuramın gelişimi üzerine odaklanmış yapıtların büyük çoğunluğunun psikanaliz cemaati içindeki çatışmalara odaklanması ve hatta bazı yazarların Freud'u kendi tilmizlerinin emeğine konmuşluk-

la damgalamaya ramak bir yerde kendilerini zor tutmaları ve üç; psikanalizin Anglosakson dünyasına göçmesi sonrası Freud'un düşleyeceğinden de fazla deneyciliğe saplanması ile birlikte öyle görünüyor ki pek de çekici bir alan olmamış. Öyle ki, kendisi Almanca üretmiş bir yazar olmasına, üstüne üstlük Goethe Ödülü almasına rağmen yapıtının kaderi İngilizce baskının düzenlenmesinden geçerek Almancaya geri dönmek gibi, bizce trajik bir kadere maruz kalmıştır. Şu pasaj burada sunduğumuz Bilinçsiz-olan makalesinden:

"Bilinçsiz ruhsal etkinliğin psikanalitik kabulü bize bir yandan, her yerde bilincimizin yanıltıcı kopyalarını yansıtan ilkel animizmin uzantısı, öte yandan da Kant'ın dış algı anlayışımızda öne sürmüş olduğu düzeltinin devamı gibi görünmektedir. Nasıl ki Kant bizi, algımızın öznel belirlenmişliğini gözden kaçırmamak ve algımızı fark edilmeyen algılanan ile aynı şey olarak görmemek konusunda uyardıysa, psikanaliz de bilinç algısını esasen onun nesnesi olan bilinçsiz ruhsal sürecin yerine koymamak konusunda uyarmaktadır. Tıpkı fiziksel olan gibi ruhsal olan da gerçekte bize göründüğü gibi olmayabilir."

Öte yandan, bu Alman ve Yahudi kimliği ikiliğinde, 1912 metni psikanaliz tarihinde kehanet

değeri olan bir metindir. Jung, Freud'un veliahdı olarak başladığı psikanaliz serüvenine tam da o dönem başka bir yol seçmiştir. Freud'daki gerek kuramın yapıtaşlarını sağlamlaştırma, gerekse insanbilimleri ile bağını kurma çabasında Jung'a karşı verdiği savunmanın önemli payı var gibi görünüyor. Veliahdın uzaklaştırılacağının belirdiği bir dönemde İngilizce yazılmış ve ana nesneyi belirginleştirme girişimi olarak görülecek 1912 metninin Londra'da sunuluşundan söz ediyoruz. Kopuş anında kuram başka bir dile ve yeni bir coğrafyaya göçeceğinin işaretini de vermiştir.

Freud'un düşüncesinin kurama dönüşmesindeki diyalektik, onun bir hekim, dolayısıyla bir tedavi tekniğinin uygulayıcısı oluşuyla zaman zaman donsa da, ki bence bilinç ve bilinçsiz-olan arasında bir 'önbilinç' kabulü tam da böyle bir donma anıdır, yine de hayranlık vericidir. Düşlerin Yorumu'nda nasıl ki kendi düşlerini, dolayısıyla kendi ruhsal gelişimini de bir bilgi nesnesi haline getirmişse, kuramın tüm gelişimi boyunca Klasik Alman düşüncesinin ışığı ve gölgesi, yukarıda Kant örneğinde olduğu gibi bazen bir model olarak, sıklıkla da hesaplaşılacak bir alan olarak bu çabanın üzerine düşer.

Bu çeviride, Gedanke için düşünce, Idee için

fikir ve Vorstellung için düşünüm terimlerini tercih ettik. Bize öyle geliyor ki, Freud'da bu kavramların kullanımları hiç de rastlantısal değil ve Türkçedeki terim önerilerimiz onun kavramlarının özüne uygun olma çabasını da içeriyor. Freud bir olgudan, burada histeri hastası, söz ederken onun tikel deneyimini söz konusu ettiğinde *Gedanke*'yi, bizde düşünce; tümelleştirdiğinde *Idee*'yi, bizde fikir ve deneyimin ruhsallıkta ve onun deyişiyle 'bilinçsiz bilinç'teki temsilleri söz konusu olduğunda *ise Vorstellung*'u kullanıyor. Bu kavram bizde sıklıkla 'temsil' olarak karşılansa da doğrusu, Freud'un deyişi ile; bilinçsiz-olanın kral yolu olan düş ile bilincin ana ürünlerinden olan düşünce arasındaki yolun yapıtaşları olarak 'düşünüm'ü hem kuramın özüne hem de sözcüğün Almanca kullanımına daha uygun buluyoruz.

***

Telos için Freud metinlerini Almanca aslından yeniden çevirme sürecinde dil ile ilgili geliştirmeye ve inceltmeye çalıştığımız bu duyarlılık ve çaba, dilde epey yerleşmiş, hatta 'bilinçdışı' ya da 'bilinçaltı' gibi konuşma diline değin kullanımı genişlemiş terimleri yerinden etme talebimiz nedeniyle dirençle karşılaştı. Oysa bu çabanın

haklılığına ve daha da incelikli bir şekilde yapılması gerektiğine dair kanıtlar bizzat psikanaliz bilgisinden ve bu bilginin gelişim serüveninden gelmektedir. Freud'u Türkçe Düşünmek yazısında verdiğimiz bir örneği hatırlayalım: *besetzung*. Freud'un bu önemli kavramı Stracheylerin ünlü İngilizce baskısında önce *cathexis* olarak karşılanmış, sonra da, kuramın göçtüğü Anglosakson dünyanın yararcı etiğine uygun olarak paranın diline tahvil edilmiş, *investment*, yatırım ile karşılanmıştır. Oysa Almanca sözcüğün karşılığı 'işgal'dir, hem meşgul etmek, hem de bir yeri işgal etmek anlamında...

Söz konusu olan ruhsallık, özellikle de psikanaliz olduğunda dile dair duyarlılığı, eskilerin deyişiyle asgari değil azami safhada tutmamız gereklidir. Çünkü Lacan ile ünlenen şu ünlü sav, "Bilinçsiz-olan bir dil gibi yapılanmıştır", 1915 tarihli Bilinçsiz-olan makalesinin daha girişinde örtük olarak vardır:

"Bilinçsiz-olanın bilgisine nasıl varmalıyız? Tabii onu ancak kaydırma veya bilinçli olana tercüme edilme deneyimi gerçekleştikten sonra bilinçli olan bir şey olarak biliyoruz. Psikanaliz çalışmasıyla birlikte böyle bir tercümenin olası olduğunu deneyimliyoruz, gün be gün."

Freud psikanaliz çalışmasını, bir dilden başka bir dile tercüme ile özdeşleştiriyor, ki bu iki ayrı dilin bilinçsiz-olan ile bilinçli olan olduğu aşikar. Bu dil benzetimi ve psikanaliz çalışmasına model alınışı sandığımızdan da güçlü olabilir, zira kuramın yine başlıca kavramlarından olan *Übertragung*, 'aktarım', bir dilden diğer dile aktarma anlamını da taşıyor.

XIX.Yüzyıl'ın son yıllarında yazılmış Düşlerin Yorumu'nda büyük bölümüyle Freud'un kendi öyküsünü çözümlemesiyle ana resmine kavuşan 'Bilinçsiz-olan'a dair kuram sunduğumuz bu iki makale ile birlikte usta işi bir tabloya dönüşmüştür. Bu usta işi tablonun, bu kez, 'kültür' konusu, dolayısıyla psikanaliz bilgisinin çerçevesi ile ilgili özellikle Jung ile girişilen mücadelenin gölgesinde gerçekleşmesi de ilginçtir. Elbette, bir de tüm metapsikoloji metinlerinin üzerindeki Birinci Savaş'ın ve Freud'un 'erken ölüm' beklentisinin gölgesi!..[1] Bu tablodan vazgeçilmediği, fakat türün

1 Abraham'a metapsikoloji metinleriyle boğuştuğu dönemde şunları yazıyor: "Çok sıkı çalıştım, tükendim ve dünyayı iğrenç bulmaya başladım. Yaşamımın 1918 Şubatında son bulacağı kehaneti bana çoğu kez oldukça sıcak bir düşünce olarak görünüyor. Kendi üzerimdeki denetimi tekrar kurmak için bazı zamanlar çok sıkı bir mücadele vermem gerekiyor." Freud-Hayatı ve Eserleri, Ernest Jones, Çev. Emre Kapkın, Ayşe Tekşen Kapkın, Kabalcı Yayınları, Birinci Basım, Şubat 2004, İstanbul

öyküsüne ve kültüre nasıl uyarlanacağı sorununun kuramı dönüştürdüğünü söyleyebiliriz. Belki de Bilinçsiz-olan'a göbek bağıyla en fazla bağlı olan metin, bu anlamda 1923 tarihli Ben ve O'dur.

Yapısal kurama, o-ben-üstben üçlüsüne geçiş kapısı olarak...

***

Metinleri çeviren Çağlar Tanyeri'nin sabırla ve incelikle yaptığı emek birliğini anmadan ve okurun da katılacağını düşündüğümüz şükran duygumuzu sunmadan kapatmayalım bu sunuş yazısını...

Sayesinde bu türden çabalara ve insana inancımız tazelendi... Çok teşekkür ederiz.

Bakırköy, Ocak 2016

Psikanalizde Bilinçsiz-Olan Üzerine Bazı Görüşler

(1912)

"Bilinçsiz-olan"[1] ifadesinin psikanalizde, sadece psikanalizde ne anlama geldiğini az sözle ve mümkün olduğunca açık seçik ortaya koymak istiyorum.

Bir düşünüm –veya herhangi bir ruhsal öğe- hâlihazırda bilincimde *var olabilir* ve bir anda *yok olabilir*; bir ara dönemden sonra hiç değişmemiş olarak yine ortaya çıkabilir ve bizim ifade ettiğimiz şekliyle anıların içinden çıkagelir, yani yeni bir duyu algısının sonucu olarak değil. Bu olguyu hesaba katmak adına, her ne kadar bilincimizde saklı kalsa da düşünümün ara dönem esnasında da ruhumuzdaki varlığını kabul etmek zorundayız. Ancak ruhsal yaşamda mevcutken ve bilinçte[2] saklıyken onun hangi şekilde varlığını sürdürmüş olabileceği konusunda herhangi bir tahminde bulunamıyoruz.

Bu noktada, saklı düşünümün psikolojinin nesnesi değil, sadece fiziksel eğilim olarak aynı ruhsal görüngünün, yani düşünümün yeniden harekete geçmesi için var olduğu yolundaki felsefi itirazla karşılaşmaya hazır olmalıyız. Ancak buna, böyle bir kuramın esas psikolojinin alanı-

1 Bilinçsiz-olan, Almancadaki das Unbewußte (isim) kavramının karşılığı olarak kullanıldı (ç.n)
2 Bilinç, Almancadaki das Bewußtsein (isim) kavramının karşılığı olarak kullanıldı (ç.n)

m fersah fersah aştığını, "bilinçli"[3] ve "ruhsal" kavramlarının aynı şey olduğu iddiasında ısrar ederek basitçe problemin yanından dolandığını ve psikolojinin bellek gibi en alışılageldik olgularından birini kendi yardımcı araçlarıyla açıklama hakkını inkâr ettiği takdirde ona açık bir haksızlık yaptığını söyleyerek cevap verebiliriz.

Bilincimizde var olan ve algılayabildiğimiz düşünümü "bilinçli" olarak adlandırmak istiyoruz ve bunu "bilinçli" ifadesinin anlamını geçerli saydığımız için yapıyoruz, buna karşılık ruhsal yaşamın içinde yer aldığını düşünmek için nedenlerimiz olan –tıpkı bellekte olduğu gibi- saklı düşünümlere "bilinçsiz"[4] ifadesiyle işaret edilmelidir.

Bilinçsiz bir düşünüm, onu fark etmesek de başkaca göstergeler ve kanıtlar sayesinde varlığını kabul etmeye hazır olduğumuz bir düşünümdür.

Vardığımız yargı için bellek olgularından veya bilinçsiz ortak bağlantılara dair çağrışım olgularından başka bir deneyim dikkate alınmamış olsaydı, hiç de ilginç olmayan betimleyici

3 Bilinçli, Almancadaki bewußt (sıfat) kavramının karşılığı olarak kullanıldı (ç.n)
4 Bilinçsiz, Almancadaki unbewußt (sıfat) kavramının karşılığı olarak kullanıldı (ç.n)

veya sınıflandırıcı bir çalışma olarak kabul edilebilirdi bu. Ancak gayet iyi bilenen "hipnoz sonrası telkin" deneyi bize, *bilinçli* ve *bilinçsiz* arasındaki ayrımın önemine bağlı kalmayı ve onun değerini yükseltmeyi öğretmektedir.

Bernheim'ın[5] uyguladığı şekliyle bu deneyde kişi hipnoz durumuna sokulmakta ve sonra uyandırılmaktadır. Kişi hipnoz durumunda hekimin etkisi altındayken ona belli bir eylemi belli bir zamanda, sözgelimi yarım saat sonra yürütme görevi verilir. Uyanma sonrasında görünüşe göre bilinç tam olarak yerindedir ve olağan ruh hali tekrar ortaya çıkmıştır, hipnoz durumu hatırlanmamaktadır, buna rağmen daha önce saptanmış olan anda şunu veya bunu yapmak için ruhu zorlayan bir itki ortaya çıkar ve nedeni bilinmese de bilinç hali içinde eylem gerçekleştirilir. Bu görüngüyü, söz konusu kişinin ruhundaki niyeti daha önceden kararlaştırılan an gelene kadar saklı biçimde veya bilinçsiz olarak taşımasından ve sonra da bunun bilinçli hale gelmesinden başka bir şekilde betimlemek pek olası görünmemektedir. Ancak bilinçte bu niyetin tamamı değil, sadece gerçekleştirilmesi gereken eylemin düşünümü

5 Hippolyte Bernheim (1840-1919), Fransız psikiyatr ve nörolog (ç.n)

belirmektedir. Bu düşünümün çağrıştırdığı diğer bütün fikirler –görev, hekimin etkisi, hipnoz durumunun hatırlanması- bilinçsiz kalmaya devam etmektedir.

Ancak böyle bir deneyden öğrenebileceğimiz daha fazla şey vardır. Görüngünün salt betimleyici anlayışından *dinamik* anlayışına doğru ilerlemiş bulunuyoruz. Hipnozda görev olarak verilen eylem fikri belli bir anda sadece bilincin nesnesi olarak kalmamakta, aynı zamanda etkili hale gelmektedir ve bu da olayın daha dikkat çekici yanıdır; bilinç kendi varlığını fark ettiği anda fikir eyleme geçmiştir. Eyleme geçiren gerçek itici güç hekimin verdiği görev olduğu için, görev fikrinin etkili olduğunu teslim etmekten başka çaremiz olamaz.

Yine de bu son düşünce, onun türevinde, yani eylemin fikrinde olduğu gibi bilince alınmamıştır; o bilinçsiz kalmaktadır ve bu nedenle de aynı anda hem *etkili* hem de *bilinçsiz*dir.

Hipnoz sonrası telkin bir laboratuar ürünüdür, yapay olarak üretilmiş bir olgudur. Ancak öncelikle P. Janet[6] tarafından kurulan ve Breuer[7]

6 Pierre-Marie-Félix Janet (1859-1947), Fransız düşünür, psikiyatr ve psikoterapist (ç.n)
7 Joseph Breuer (1842-1925), Avusturyalı hekim, fizyolog ve düşünür (ç.n)

tarafından geliştirilen histeri görüngüleri kuramını kabul edersek, hipnoz sonrası telkinin ruhsal niteliğini bundan daha da berrak ve anlaşılır kılan birçok doğal olguyu elimizin altında buluruz.

Histeri hastasının ruhsal yaşamı etkili ancak bilinçsiz düşüncelerle doludur; bütün belirtilerin kaynağında onlar vardır. Aslında histerik ruh halinin en dikkat çekici özelliği, ona bilinçsiz düşünümlerin egemen olmasıdır. Histerik bir kadın kustuğunda, bunu hamile olduğu düşüncesinin bir sonucu olarak yapabilmektedir. Ancak kendisi böyle bir fikir taşıdığından tamamen habersizdir, oysa bu fikir psikanalizin teknik işlemleri sayesinde onun ruhsal yaşamında kolayca ortaya çıkarılıp bilinçli hale getirilebilir. Geçirdiği "nöbet"in içerdiği titreme ve jestleri gerçekleştirirken bizzat kendisinin hedeflediği eylemleri bilinçli olarak canlandırmamakta ve belki de onları dışarıdaki bir izleyicinin duygularıyla gözlemlemektedir. Buna rağmen analiz, onun kendi yaşamından hatırladığı ve nöbet esnasında bilinçsiz olarak etkili olan bir sahneyi dramatik bir biçimde yeniden canlandırarak rolünü oynadığını açıkça saptayabilmektedir. Etkili bilinçsiz fikirlerin bu türden egemenliği analiz sayesinde

nevrozun bütün diğer biçimlerinin de psikolojideki esası olarak açığa çıkmaktadır.[8]

O halde nevrotik görüngülerin analizinden, saklı veya bilinçsiz bir düşüncenin ille de zayıf kalmak zorunda olmadığını ve ruhsal yaşamda varlığını sürdüren böyle bir düşüncenin bilinç üzerinden elde edilen doğrudan kanıtla neredeyse eşdeğer, en çürütülemez türden dolaylı kanıtlara izin verdiğini öğrenmiş oluyoruz. Saklı ve bilinçsiz düşüncelerin çeşitli türleri arasında temel bir ayrımı devreye sokarak sınıflandırmamızı artan bilgilerimizle bağdaştırmak konusunda kendimizi haklı hissediyoruz. Her saklı düşüncenin zayıflığından dolayı saklı kaldığını, güçlenir güçlenmez de bilinçlendiğini düşünmeye alışmıştık.

8 Almancada paragraf boyunca üç yakın kavram birlikte kullanılıyor: Gedanke, Idee ve Vorstellung. Bunlara karşılık olarak Türkçede üç ayrı kavram kullanmayı tercih ettim: Gedanke için düşünce, Idee için fikir ve Vorstellung için düşünüm. (ç.n)
Freud'da rastlantısal olmayan bu kullanımlar böylece Türkçede de yerli yerine oturuyor. Freud bir olgudan, burada histeri hastası, söz ederken onun tikel deneyimini söz konusu ettiğinde Gedanke'yi, bizde düşünce; tümelleştirdiğinde Idee'yi, bizde fikir ve deneyimin ruhsallıkta ve onun deyişiyle "bilinçsiz bilinç"teki temsilleri söz konusu olduğunda ise Vorstellung'u kullanıyor. Bu kavram bizde sıklıkla 'temsil' olarak karşılansa da doğrusu, Freud'un deyişi ile bilinçsiz-olanın kral yolu olan düş ile bilincin ama ürünlerinden olan düşünce arasındaki ana yoldaki yapıtaşları olarak "düşünüm"ü hem kuramın özüne hem de sözcüğün Almanca kullanımına daha uygun bulduk. (e.n)

Artık ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar bilince sızamayan belli saklı düşünceler olduğu yargısına varmış bulunuyoruz. Bu nedenle birinci grubun saklı düşüncelerini *bilinç öncesi*[9] olarak adlandırmak istiyoruz, buna karşılık (esas anlamında) *bilinçsiz* ifadesini nevrozlarda gözlemlediğimiz ikinci grup için ayırıyoruz. Şimdiye kadar sadece betimleyici anlamda kullandığımız *bilinçsiz* ifadesinin anlamı genişlemiş oluyor artık. Bu ifade sadece genel anlamda saklı düşünceleri tanımlamakla kalmıyor, aynı zamanda özellikle belli bir dinamik karakteri olanları, yani yoğunlukları ve etkilerine rağmen kendilerini bilinçten uzak tutan düşünceleri de tanımlıyor.

Ortaya attığım tartışmaları devam ettirmeden önce, bu noktada gelebilecek iki olası itiraza atıfta bulunmak isterim. Bunlardan birincisi şöyle formüle edilebilir: hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bilinçsiz düşünceler varsayımını benimsemek yerine, bilincin tek tek düşüncelerin veya başka ruhsal süreçlerin bilinçli ruhsal etkinliğin ana kütlesinden kopan ve ona yabancılaşan ayrı bir bilinç oluşturabilecek şekilde bölünebileceğini kabul etmekle daha iyi bir şey yapmış oluruz.

9 Bilinç öncesi, Almancadaki vorbewußt (sıfat) karşılığında kullanıldı (ç.n)

Dr. Azam'ınki[10] gibi gayet iyi bilinen patolojik olgular bilinç bölünmesinin hayali bir canlandırma olmadığını kanıtlamak için çok uygun görünmektedir.

"Bilinçsiz" sözcüğünü kötüye kullanarak basitçe bundan nemalandığı gerekçesiyle bu kurama itiraz edebilirim pekâlâ. Bu sözcüğün anlamını, sahibinin tamamen habersiz olduğu bir bilinç olarak tanımlayabilecek denli genişletmeye hakkımız yok. Felsefeciler bilinçsiz bir düşüncenin varlığına inanmakta zorlanıyorsa bilinçsiz bir bilincin varlığı daha da saldırıya açık görünüyor bana. Dr. Azam'ınki gibi bilincin bölünmesi olarak betimlenen olgular olsa olsa bilincin bir gezintisi olarak görülebilir, bu işlev – ya da her neyse- kimi zaman bilinçli, kimi zaman bilinçsiz, iki farklı türden ruhsal bütünlük arasında gidip gelmektedir.

Diğer olası itiraz, esas olarak patolojik durumların incelenmesi sonucunda elde ettiğimiz çıkarımları normallerin ruhsallığına uyguladığımız yolunda olabilir. Bilgisini psikanalize borçlu olduğumuz bir olguyla halledebiliriz bunu. Örneğin *Lapsus linguae,* bellek ve dil yanılgıları, isim unutmalar vb. gibi sağlıklı insanlarda çok sık

10 Étienne Eugène Azam (1822-1899), Fransız cerrah (ç.n)

görülen belli işlev bozuklukları rahatlıkla güçlü bilinçsiz düşüncelerin etkisine geri götürülebilir, tıpkı nevrotik belirtiler gibi. Bu tartışmaya sonraki bir bölümde daha inandırıcı ve temellendirici bir kanıtla geri döneceğiz.

Bilinç öncesi ve bilinçsiz düşüncelerin birbirinden ayrı tutulmasıyla birlikte sınıflandırma alanından ayrılıp ruhun etkinliğindeki işlevsel ve dinamik bağıntılar hakkında bir fikir oluşturmaya yönelmiş oluyoruz. Hiçbir zorlukla karşılaşmadan bilince geçen *etkin bir ön-bilinç*[11] ve bilinçsiz kalarak bilinçten kopmuş gibi görünen *etkin bir bilinçsiz-olan* bulguladık.

Bu iki ruhsal etkinlik türü baştan beri özdeş midir yoksa özü gereği birbirlerine karşıt mıdır, bunu bilmiyoruz, onların ruhsal süreçlerin seyrinde neden farklı olmaları gerektiğini kendimize sorabiliriz yine de. Psikanaliz bu soruya hiç tereddütsüz net bir cevap vermektedir. Etkin bilinçsiz-olanın ürünü için bilince sızmak hiçbir şekilde olanaksız olmasa da bunu başarmak belli bir çaba gerektirmektedir. Bunu kendimizde denediğimiz takdirde üstesinden gelinmesi gereken açık bir savunma duygusuyla karşı karşıya

11 Ön-bilinç, Almancadaki das Vorbewußte (isim) karşılığında kullanıldı (ç.n)

kalırız, buna bir hastada yol açtığımızda ise bu defa *direnç* olarak adlandırdığımız şeyin hiçbir yoruma yer vermeyecek kadar açık belirtilerini elde ederiz. Böylece bilinçsiz düşüncenin, onları geri çeviren, buna karşılık başka düşüncelerin, bilinç öncesi olanların yolunu kesmeyen canlı güçler sayesinde bilinç tarafından dışlandığını öğrenmiş oluyoruz. Psikanaliz bize, bilinçsiz düşüncelerin içeriklerinde temsil edilen eğilimler yüzünden geri çevrildiğini göstermekte ve bundan kuşkulanmaktan başka bir imkân vermemektedir. Bilgimizin şu aşamasında ortaya koyabileceğimiz en yakın ve olası kuram şudur: Bilinçsiz-olan, ruhsal etkinliğimizin temelindeki süreçlerde düzenli ve kaçınılmaz bir evredir; her ruhsal etkinlik bilinçsiz olarak başlamakta veya öyle kalabilmekte ya da dirençle karşılaşıp karşılaşmamasına göre gelişmeye devam ederek bilince doğru ilerlemektedir. Bilinç öncesi ve bilinçsiz etkinlik arasındaki ayrım birincil değildir, ancak "savunma" oyuna girdikten sonra oluşmaktadır. Bundan sonradır ki bilinçte ortaya çıkan ve her an oraya geri dönebilecek bilinç öncesi düşüncelerle, bunu başaramayan bilinçsiz düşünceler arasındaki fark hem kuramsal hem de pratik değer kazanır. Bilinçli etkinliğin bilinçsiz etkinlikle

kurduğu varsayılan bu ilişkinin kaba, ancak oldukça uygun bir benzetimini bildik fotoğrafçılık alanı sunmaktadır. Fotoğrafın ilk evresi negatiftir, her fotoğraf görüntüsü "negatif süreçten" geçmek zorundadır ve sınavı geçmeyi başaran bu negatiflerin bazıları görüntüyle sonlanan "pozitif sürece" geçebilmektedir.

Ne var ki bilinç öncesi ve bilinçsiz etkinliklerle, onları birbirinden ayıran duvarın bilgisi arasındaki ayrım psikanalizin ruhsal yaşam alanında gerçekleştirdiği incelemenin ne son ne de en anlamlı ve önemli sonucudur. En normal insanlarda karşılaşılabilecek ama yine de deliliğin en yabanıl ürünlerine son derece dikkat çekici bir benzetim sunan ve felsefeciler için delilikten daha anlaşılır olmayan ruhsal bir ürün vardır. Düşleri kastediyorum. Psikanaliz düş çözümlemesine dayanmaktadır; düş yorumu genç bilimin bugüne kadar başardığı en eksiksiz çalışmadır. Düş oluşumunda tipik bir durum şöyle betimlenebilir: Günün zihinsel etkinliği sayesinde bir düşünce silsilesi canlanır ve ondan geride kalan bir şey alıkonur, ilginin genel olarak düşüşüyle birlikte –ki bu da uykuyu beraberinde getirmekte ve uyuma eylemi için zihinsel hazırlığı oluşturmaktadır- bu silsile gözden kaçar. Bu düşünce

silsilesi gece boyunca, düş görenin ruhsal yaşamında çocukluğundan beri hep var olan, ancak alışılageldiği üzere *bastırılan* ve bilinçli hayatından dışlanan bilinçsiz arzulardan biriyle bağlantı kurmayı başarır. Bu bilinçsiz destekten ödünç alman güç sayesinde düşünceler, günün kalıntıları tekrar etkinleşebilmekte ve bilinçte düş görünümünde ortaya çıkabilmektedir. Yani burada üç şey olmaktadır:

1) Düşünceler bir dönüşümün, kılık değiştirmenin ve bozuşumun içinden geçer ki bu da bilinçsiz bir işbirlikçinin bundaki payını göstermektedir.

2) Düşünceler onlara erişilemeyecek bir zamanda bilinci işgal etmeyi başarır.

3) Başka koşullarda bunu başarması mümkün olmayan bilinçsiz- olanın bir kısmı bilinçte ortaya çıkar.

*"Günün kalıntıları*nı" ve *saklı düş düşünceleri*ni bulup ortaya çıkarma sanatını öğrenmiş bulunuyoruz; onları *açık düş içeriği*yle karşılaştırarak geçirdikleri değişimler ve onların meydana gelme biçimi hakkında bir yargı oluşturabilecek durumdayız.

Saklı düş düşüncelerinin bilinçli, olağan ruh-

sal etkinliğimizin ürünlerinden ayırt edici hiçbir farkı yoktur. Bunlar bilinç öncesi düşünceler adını hak etmektedir ve aslında uyanık yaşamın belli bir anında bilinçte belirmiş olmalıdırlar. Ancak gece boyunca bilinçsiz yönelimlerle bağlantı kurmaları sayesinde bu bilinçsiz yönelimlerce özümsenirler, belli bir ölçüde bilinçsiz düşünceler düzeyine inerler ve bilinçsiz etkinliği düzenleyen yasalara bağlı kalmaktadırlar. Bu noktada, düşünme yoluyla veya deneysel bilginin herhangi bir kaynağından elde edemeyeceğimiz bir şeyi, yani bilinçsiz ruhsal etkinlik yasalarının büyük ölçüde bilinçli olanların yasalarından ayrıldığını öğrenme fırsatı doğmaktadır. Ayrıntılara inen bir çalışma sayesinde *bilinçsiz-olan*ın kendine ait özelliklerine dair bilgi ediniyoruz ve düş oluşumundaki süreçlerin daha köklü incelenmesi sonucunda çok daha fazlasını öğreneceğimizi umabiliriz. Bu araştırma daha yarısına bile gelmemiştir ve şimdiye kadar elde edilen sonuçları, düş yorumunun son derece çetrefil sorunlarına girmeden anlatmak mümkün değildir. Ancak ben, bilinçsiz-olan hakkındaki anlayışımızın geçirdiği değişim ve kat ettiği ilerlemeye –ki bunu da düşlerin psikanalitik açıdan incelenmesine borçluyuz- işaret etmeden bu tartışmayı kesmek istemedim.

Bilinçsiz-olan başlangıçta gizemli bir niteliğe sahip belli bir ruhsal süreç gibi görünüyordu bize; oysa şimdi bizim için daha fazla anlamı var ve bu sürecin, başka önemli özelliklerini tanıdığımız belli bir ruhsal kategorinin doğasında yer aldığını ve bütün ilgimizi hak eden ruhsal etkinlik dizgesinin bir parçası olduğunu gösteren bir belirti bu. Bilinçsiz-olanın bu içerikteki değeri onun yalnızca bir nitelik olarak anlamını büyük ölçüde geride bıraktı. Kendisini oluşturan tek tek süreçlerin bilinçsiz olma özelliğiyle bize kendini gösteren bu dizgeyi, elimizde daha iyi ve daha doğru bir ifade olmadığı için "bilinçsiz-olan" adıyla kaydediyoruz. Bu dizgenin adlandırılmasında kısaltma olarak *"bo"* harflerini öneriyorum.

"Bilinçsiz" ifadesinin psikanalizde kazandığı üçüncü ve en önemli anlam budur.

Bilinçsiz-Olan

(1915)

Psikanalizden öğrendik ki, bastırma sürecinin özünü güdüyü[1] temsil eden bir düşünümü ortadan kaldırmak, yok etmek değil, onu bilinçli hale gelmekten alıkoymak oluşturuyor. Devamında onun "bilinçsiz-olan"da bulunduğunu söylüyoruz ve elimizde onun -eninde sonunda bilince ulaşanlar da dahil olmak üzere- bilinçsiz olarak ortaya çıkan etkilerde ifadesini bulabileceğine dair sunabileceğimiz iyi kanıtlar var. Bastırılmış her şey bilinçsiz kalmak zorundadır, ancak bastırılmış olanın bilinçsiz-olan her şeyi kapsamadığını hemen girişte saptamış olalım. Bilinçsiz-olan daha geniş oylumludur; bastırılmış olansa bilinçsiz-olanın sadece bir kısmıdır.

Bilinçsiz-olanın bilgisine nasıl varmalıyız? Tabii onu ancak yer ve biçim değiştirme[2] veya bilinçli olana tercüme edilme deneyimi gerçekleştikten sonra bilinçli olan bir şey olarak biliyoruz. Psikanaliz çalışmasıyla birlikte böyle bir tercü-

---

1 Almanca Trieb (ç.n)

2 Almanca (umsetzen fiilinden gelerek) isimleşmiş olan Umsetzung kavramı hem yer değiştirmeyi hem de biçim değiştirmeyi içerdiği için Türkçede bunu açarak ifade etmeyi tercih ettik. Öyle anlaşılıyor ki, burada Umsetzung kavramı Übersetzung (tercüme) kavramıyla yan yana konuyor. Tercümeyi düz anlamıyla ele aldığımızda bunun da kültür dizgeleri arasındaki bir yer ve biçim değiştirme süreci olduğu düşünülürse bu iki kavramın, yer ve biçim değiştirmeyle tercümenin neden yan yana getirildiği açıklık kazanıyor (ç.n)

menin olası olduğunu deneyimliyoruz, gün be gün. Bu noktada gereken şey analize tabi tutulan hastanın belli dirençleri, yani vaktiyle bilincin reddettiği şeyi bastırılmış hale getiren dirençleri aşmasıdır.

Bilinçsiz-Olanın Haklı Çıkarılması

Bilinçsiz bir ruhsal alanın varlığını kabul edip bu kabulle bilimsel çalışma yapma hakkı ve yetkisi bizi pek çok tarafın nezdinde tartışmalı hale getirmektedir. Buna karşı, bilinçsiz-olanı kabul etmenin *zorunlu* ve *meşru*[3] olduğunu ve bilinçsiz-olanın varlığına dair birden çok *kanıtımız* bulunduğunu ileri sürebiliriz. Zorunludur, çünkü bilinçli olanın verileri aşırı derecede boşluklu ve eksiktir; gerek sağlıklı gerekse hasta insanlarda, açıklanmaları için bilincin tanıklık etmediği başka eylemleri şart koşan ruhsal eylemlere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tür eylemler sağlıklı insanların sürçmeleri ve düşlerinden ibaret değildir; hastalarda ruhsal belirti ve takıntı belirtileri olarak adlandırılan her şeydir – en kişisel günlük de-

3 Gerekli, zorunlu, kaçınılmaz anlamlarına gelebilecek olan Almanca notwendig kavramını bu bağlamda "zorunlu" olarak; yasal, hukuka uygun, meşru, akılcı, haklı anlamlarına gelebilecek legitim kavramını ise "meşru" olarak karşılamayı tercih ettik (ç.n)

neyimimiz bizi, aklımıza düşen fakat kaynağını bilmediğimiz fikirlerle ve düzenleme süreci bize kapalı kalan düşünme sonuçlarıyla tanıştırmaktadır. Ruhsal eylemlerle ilgili içimizde olup biten her şeyi bilinç aracılığıyla öğrenmek zorunda olduğumuz iddiasına sarıldığımız takdirde bütün bu bilinçli eylemler bağlamdan yoksun ve anlaşılmaz kalırlar ve elde ettiğimiz bilinçsiz eylemleri onların arasına kattığımızda belirgin bir bağlama yerleşirler. Oysa anlam ve bağlam kazanımı bizi dolayımsız deneyimin ötesine taşıyabilecek tamamen haklı bir saiktır. Bir de bilinçsiz-olanın varlığını kabul ederek bunun üstüne, bilinçli seyreden akışı amaca uygun olarak etkileyecek başarılı bir etkinlik inşa edebileceğimiz ortaya çıktığı takdirde, bu başarıda, kabul edilenin varlığına yönelik su götürmez bir kanıt elde etmiş oluruz. O halde, ruhsallıkta olup biten her şeyin bilinç tarafından da bilinmek zorunda olduğunu talep etmenin *haksız bir kibirden, geçersiz bir istekten*[4] başka bir şey olmadığını ileri süren bir bakış açısını benimsemek durumundayız.

Biraz daha ileri gidebilir ve bilinçsiz-olan bir ruhsallığın varlığını desteklemek üzere bilincin

4 Almanca unhaltbare Anmaßung ifadesinin bağlamdaki çok anlamlı göndermesini karşılamak için ifadeyi Türkçede açmayı tercih ettik (ç.n)

her an sadece pek az bir içeriği kapsadığını öne sürebiliriz, öyle ki, bilinçli bilgi dediğimiz şeyin büyük bir bölümü aslında uzun zaman saklı haldedir, başka bir deyişle ruhsal bilinçsizlik hali içinde varlığını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Bilinçsiz-olanın yadsınması bütün saklı anılarımız dikkate alındığında hepten anlaşılmaz hale gelecektir. Bütün bu saklı anıların artık ruhsal olarak adlandırılamayacağı, tam tersine somatik süreçlerin -ki ruhsallık kendini yine burada gösterebilir- kalıntılarına karşılık geldiği yönündeki itirazla karşılaşıyoruz. Uygun bir cevap bulabiliriz buna: tam tersine saklı anı ruhsal bir sürecin su götürmez kalıntısıdır. Ancak daha da önemlisi, itirazın dile getirilmeyen fakat peşinen kabul gören bir önyargıya, bilinçli olanla ruhsal olan arasında hiçbir fark gözetilmemesine dayandığını anlamaktır. İkisi arasında kabul edilen bu eşdeğerlilik ya ruhsal olan her şeyin ille de bilinçli mi olması gerektiği sorusuna izin vermeyen bir *petitio principii'dir*[5] ya da bir gelenek, bir terminoloji meselesidir. Eğer ikincinin karakterini taşıyorsa her gelenek gibi çürütülmeye uygun değildir elbette. Lakin ona bağlanacak kadar amaca uygunluğunu kanıtlayıp kanıtlamadığı sorusu

5 Delilden yararlanma safsatası, (ç.n)

da açık kalmaktadır. Ruhsal olanın bilinçli olanla geleneksel eşitliği hiçbir şekilde amaca uygun değildir, diyebiliriz rahatlıkla. Bu eşitlik ruhsal devamlılıkları yırtıp parçalamakta, bizi ruhsal-fiziksel paralelciliğin çözümsüz zorluklarına itmekte, inceleyici bir temellendirme yapmadan bilincin rolüne aşırı değer biçtiği yönündeki eleştiri karşısında güçsüz kalmakta, bizi ruhsal inceleme alanını vaktinden önce terk etmeye zorlamakta, üstelik başka alanları devreye sokarak yol açtığı zararı gidememektedir.

Buna rağmen açıktır ki, ruhsal yaşamın inkâr edilemeyecek saklı hallerinin bilinçsiz ruhsal haller mi yoksa fiziksel haller mi olarak anlaşılması gerektiği sorusu bir ağız dalaşının ötesine geçmektedir. Bu nedenle, bu kuşkulu durumların doğasına dair bildiğimiz kesinlikleri öne çıkarmak yerinde olacaktır. Bir defa ruhsal özelliklerinden dolayı onlara erişmek kesinlikle olası değildir; hiçbir fizyolojik düşünce, hiçbir kimyasal süreç bize onun özüyle ilgili bir fikir vermez. Öte yandan biliyoruz ki, onlar bilinçli ruhsal süreçlerle son derece verimli bir temas içindedir; fazla zahmet gerektirmeyen bir çalışmayla bilinçli süreçlere dönüşebilir, onlar tarafından ikame edilebilir ve bilinçli eylemler için kullandığımız

düşünüm, çaba, karar gibi bütün kavramsal kategorilerle betimlenebilirler. Hatta bu saklı hallerin bazılarının bilinçli olandan ayırt edilmesi için bilincin yürürlükten kalkmasının yeterli olduğunu belirtmek zorundayız. O halde, onları ruhsal incelemenin nesneleri olarak ve bilinçli ruhsal eylemlerle son derece yakın ilintisi içinde ele almakta tereddüde düşmeyeceğiz.

Saklı ruhsal eylemlerin sahip olduğu ruhsal özelliğin inatla reddedilmesi, dikkat çeken görüngülerin çoğunun psikanaliz dışında, araştırmanın nesnesi haline gelmemesiyle açıklanabilir. Patolojik vakaları tanımayanlar, normal insanların sürçmelerini rastlantı olarak kabul edenler ve eski bilgelikle yetinip düşleri sabun köpüğü olarak görenler, bilinçsiz ruhsal etkinliğin varlığından uzak durmak adına bilinç psikolojisinin bazı bilmecelerini pekâlâ ihmal edebilirler. Ayrıca hipnoz deneyleri, özellikle de hipnoz sonrası telkin, bilinçsiz ruhsallığın varlığını ve etki biçimini daha psikanaliz öncesinde apaçık göstermiştir.

Bilinçsiz-olanın varlığını kabul etmek aynı zamanda tamamen *meşrudur*, tabii doğru olarak kabul ettiğimiz, alışılagelmiş düşünme biçimimizden sapmamak koşuluyla. Bilinç her birimize sadece kendi ruhsal durumlarımızla ilgili bilgi

verir; bir başka insanın da bilinci olduğu, ötekinin algılanabilir söylemleri ve eylemleri sayesinde yapılan analojik bir çıkarımdır ve ötekinin davranışını bizim için anlaşılır kılar. (Özel bir düşünceye kapılmadan kendi dışımızdaki herkese kendi kalıtsal özelliklerimizin ve bu durumda kendi bilincimizin de eklemlenmesi ve bu özdeşleşmenin kavrayışımızın ön şartı olması ise ruhbilimsel açıdan daha doğru bir betimlemedir.) Bu çıkarım –veya bu özdeşleşme- vaktiyle Ben'den diğer insanlara, hayvanlara, bitkilere, cansız maddeye ve dünyanın bütününe yayılmış, tek-Ben'le benzerliği baskın olduğu sürece kullanışlı olduğu ortaya çıkmış, ancak ötekinin Ben'den uzaklaştığı ölçüde de güvenilmez hale gelmiştir. Bizim bugünkü eleştirimiz hayvanların bilinci söz konusu olduğunda belirsizleşmekte, bitkilerin bilinçli olduğunu reddetmekte ve cansız maddenin de bir bilince sahip olduğu varsayımını mistisizme havale etmektedir. Ne var ki, ilk özdeşimin kritik sınamayı geçtiği noktada bile, yanı başımızda bulunan ötekinin bir bilincinin var olduğu kabulü bir çıkarıma dayanır ve kendi bilincimizin dolayımsız kesinliğini paylaşamaz.

İşte psikanalizin de talebi, bu çıkarım yöntemini insanın kendisine yöneltmesinden ibarettir.

Bu şekilde ilerleyecek olursak, kendimizde fark ettiğimiz ve her zamanki ruhsal yaşamımızla bir türlü ilişkilendiremediğimiz bütün eylem ve söylemlerin başka bir kişiye aitmiş gibi değerlendirilmesi ve ona atfedilen bir ruhsal yaşam aracılığıyla aydınlatılması gerektiğini söylemek zorundayız. Ayrıca kendimiz söz konusu olduğunda ruhsal kabul görmeyen benzer eylemlerin başkaları söz konusu olduğunda pekâlâ yorumlanabileceği, başka bir deyişle ruhsal bağlamın içine yerleştirilebileceği tecrübeyle sabittir. İncelememiz bu noktada, kişinin kendisinin koyduğu özel bir engelle yolundan sapmakta ve doğru bilgiye ulaşmamıza mani olmaktadır.

İçerideki dirence karşın, kişinin kendine dönük çıkarım yöntemi bilinçsiz-olanı açığa çıkarmaya yol açmaz, bunun yerine doğru bir biçimde bir diğer bilinci, ikinci bir bilinci kabul etmeye yol açar, bu ikincisi kendi kişiliğimde bildik olanla bir arada bulunmaktadır. Sadece bu noktada bile eleştirimiz yerinde ve haklı bir parantezi hak etmektedir. Birincisi, taşıyıcısının habersiz olduğu bir bilinç yabancı bir bilinçten başka bir şeydir ve en önemli özelliği eksik olan böyle bir bilincin zaten tartışılmaya değer olup olmadığı kuşkuludur. Bilinçsiz bir ruhsallığı kabul etmeye karşı ko-

yanlar bunun yerine *bilinçsiz bir bilinç* kavramını koymaya yanaşmayacaklar ve bundan memnun kalmayacaklardır. İkincisi, analiz, ortaya çıkardığımız tek tek saklı ruhsal süreçlerin, birbirleriyle hiç ilgileri yokmuşçasına ve birbirlerinden habersizmişçesine karşılıklı bir bağımsızlıktan yüksek derecede hoşnut olduklarına işaret etmektedir. O halde, içimizde bulunan sadece ikinci bir bilinci değil, aynı zamanda üçüncü, dördüncü, belki de gerek bize gerekse birbirine kapalı ve sonu gelmeyen bir dizi bilinç hallerini kabul etmeye hazır olmalıyız. Üçüncüsü, dikkate alınması gereken en zor temellendirici kanıt analitik incelemenin bize, bu saklı süreçlerin bir kısmının gözümüze yabancı, hatta inanılmaz görünen ve bilincin bildiğimiz niteliklerine doğrudan ters düşen tuhaf özelliklere sahip olduğunu öğretmiş olmasıdır. Böylece elimizde insanın kendine dönük çıkarımını değiştirmek için bir neden ve zemin olacaktır: demek ki çıkarım bize içimizdeki ikinci bir bilinci değil, bilinçten yoksun olan ruhsal eylemlerin varlığını kanıtlamaktadır. "Bilinçaltı" terimine de doğru olmadığı ve yanıltıcı olduğu gerekçesiyle itiraz edebiliriz. »*Double conscience*« (bilinç bölünmesi) ile ilgili bilinen olgular bu anlayışımıza hiçbir karşı kanıt getirmemektedir. Onları ruhsal eylemlerin

iki gruba bölünmesi ve bu süreçte esas bilincin geçiş yapıp yer değiştirerek şu ya da bu kampa yönelmesi olarak görmemiz en isabetli tanım olacaktır.

Psikanalizde ruhsal süreçlerin bilinçsiz olduğunu belirtmemiz ve onların bilinç aracılığıyla ortaya çıkan algısını duyu organları aracılığıyla ortaya çıkan dış dünya algısıyla karşılaştırmamız gerekir. Hatta bu karşılaştırma sayesinde bilgimizin zenginleşmesini ve böylece bir kazanım elde etmeyi umuyoruz. Bilinçsiz ruhsal etkinliğin psikanalitik kabulü bize bir yandan, her yerde bilincimizin yanıltıcı kopyalarını yansıtan ilkel animizmin uzantısı, öte yandan da Kant'ın dış algı anlayışımızda öne sürmüş olduğu düzeltinin devamı gibi görünmektedir. Nasıl ki Kant bizi, algımızın öznel belirlenmişliğini gözden kaçırmamak ve algımızı fark edilmeyen algılanan ile aynı şey olarak görmemek konusunda uyardıysa, psikanaliz de bilinç algısını esasen onun nesnesi olan bilinçsiz ruhsal sürecin yerine koymamak konusunda uyarmaktadır. Tıpkı fiziksel olan gibi ruhsal olan da gerçekte bize göründüğü gibi olmayabilir. İç nesnenin dış dünyadan daha az bilinmez olması bakımından, içsel algının düzeltilmesinin dışsal algının düzeltilmesi denli zor olmayışından memnuniyet duyabiliriz.

II. Bilinçsiz-Olanın Çokanlamlılığı ve Konumlayıcı[6] Bakış Açısı

Devam etmeden önce önemli ama bir o kadar da zahmetli bir olguyu saptayalım: Bilinçsizlik ruhsal olanın sadece bir işaretidir ve kesinlikle onun özelliğini betimlemeye yetmez. Ruhsal eylemler değerleri bakımından türlü türlü olmakla birlikte bilinçsiz olmaları onların ortak özelliğidir. Bilinçsiz-olan; bir yandan geçici olarak bilinçsiz kalan, ancak bunun dışında bilinçli olandan hiçbir ayırt edici özelliği olmayan saklı eylemleri, öte yandan da bilinçli hale gelecek olurlarsa diğer bilinçli süreçlerden en keskin biçimde ayırt edilmesi gereken, sözgelimi bastırılmış süreçleri kapsamaktadır. Şu andan itibaren çeşitli ruhsal eylemleri bilinçli veya bilinçsiz olmalarına bakmadan betimleyebilseydik ve onları sadece güdüler ve amaçlarıyla, bileşimleriyle ve diğer ruhsal dizgelere aidiyetleriyle ilişkilendirip buna göre sınıflandırabilseydik bütün yanlış anlamalara son vermiş olurduk. Ne var ki bunu çeşitli nedenler yüzünden uygulayamıyoruz, böylelikle çokanlamlılıktan kaçmamız imkânsız

6 Almancadaki topisch kavramı psikanaliz kuramı çerçevesindeki özel kullanımı bakımından ele alınarak Türkçede konumlayıcı kavramıyla karşılandı (ç.n)

hale gelmekte, bilinçli ve bilinçsiz kavramlarını betimleyici anlamda mı yoksa dizgeci anlamda mı kullandığımız belirsizleşmektedir ki burada belli dizgelere ait olma ve belli özelliklere sahip olma yetisi kastedilmektedir. Karışıklığı engellemek üzere, bilinen ruhsal dizgeleri keyfi olarak seçilmiş, bilince dokunmayan adlarla belirtmeye de çalışabilirdik. Bu durumda dizgelerin farkının neyin üzerine kurulduğunun hesabı verilmek zorundadır ve bu noktada bilinç atlanamaz, çünkü o bütün araştırmalarımızın çıkış noktasıdır. Belki şöyle bir öneriden yardım umabiliriz: en azından yazıda, bu iki kavramı dizgesel anlamda kullanırken bilinci *b* ve bilinçsiz-olanı *bo* kısaltmalarıyla verebiliriz.

Pozitif anlamda psikanalizin sonucu olarak ruhsal bir etkinliğin genelde iki evreden geçtiğini söylüyoruz, bu ikisinin arasına bir tür sınav (sansür) girmektedir. Birinci evrede ruhsal etkinlik bilinçsizdir ve *bo* dizgenin bir parçasıdır; sınavda sansür tarafından geri çevrildiği takdirde ikinci evreye geçemez; bunun anlamı "bastırılmış" olmasıdır ve bilinçsiz olarak kalmak zorundadır. Ancak sınavı geçtiği takdirde ikinci evreye adım atar ve *b* olarak adlandırmak istediğimiz ikinci

dizgenin bir parçası haline gelir. Ne var ki onun bilinçli olanla ilişkisi bu aidiyet sayesinde açıkça belirlenmiş değildir hala. Henüz bilinçli değildir, fakat (J. Breuer'in ifadesiyle) *bilinçli olmaya ehil*dir, yani belli koşulların geçerli olması halinde artık özel bir direnç görmeden bilincin nesnesi haline gelebilir. Bu bilinçli olmaya ehil halini dikkate alarak *b* dizgesini *"ön-bilinç"* olarak da adlandırabiliriz. Ön-bilincin bilinçli hale gelmesinin de belli bir sansürle belirlendiği ortaya çıktığında *öb* ve *b* dizgelerini daha keskin bir biçimde birbirinden ayıracağız. Şimdilik *öb* dizgesinin *b* dizgesinin özelliklerini taşıdığını ve *bo*'dan *öb*'e (veya *b*'e) geçişte katı sansürün görevini yaptığını saptamak yeterli olacaktır.

Psikanaliz bu (iki veya üç) ruhsal dizgeyi kabul etmesiyle birlikte betimleyici bilinç psikolojisinden bir adım ileri geçerek ondan uzaklaşmış, ortaya yeni bir soru ve yeni bir içerik atmıştır. Psikanaliz şimdiye kadarki psikolojiden ruhsal süreçleri *dinamik* kavrayışıyla ayrılmaktaydı esas olarak; şimdi buna, ruhsal konumlanmayı dikkate alması ve ruhsal eylemin hangi dizgeler içerisinde veya hangi dizgeler arasında gerçekleştiğini göstermesi ekleniyor. Ayrıca psikanaliz bu çabadan dolayı *derinlik psikolojisi* adını da almıştır.

Onun başka bir bakış açısıyla zenginleştirilebileceğini de duyacağız daha.

Ruhsal eylemlerin konumlandırılmasını ciddiye alıyorsak ilgimizi bu noktada ortaya çıkan ve kuşku barındıran bir soruya yöneltmek zorundayız. Şayet ruhsal bir eylem (burada düşünüm doğası taşıyan bir eylemle sınırlayalım kendimizi) *bo* dizgeden *b* (veya *öb*) dizgesine geçiş yaparak yer ve biçim değiştirmeyi deneyimliyorsa, bu yer ve biçim değiştirmeyle birlikte söz konusu düşünümde yeni bir kaydın, adeta ikinci bir tutanağın ortaya çıktığını, yeni bir ruhsal bölgede kendini gösteren bu tutanağın yanı sıra eski bilinçsiz tutanağın da devam ettiğini kabul etmeli miyiz? Yoksa yer ve biçim değiştirmenin esas malzemede ve aynı bölgede vuku bulan bir hal değişikliği içinde meydana geldiğine mi inanmalıyız daha çok? Bu soru karışık görünebilir ama ruhsal konumlandırmadan, ruhsal derinlik boyutundan yola çıkarak daha belirgin bir fikir oluşturmak istiyorsak yine de ortaya atılmak zorundadır. Çetin bir sorudur bu, çünkü salt ruhsal olanın ötesine geçmekte ve ruhsal aygıtın anatomiyle olan ilişkilerine dokunmaktadır. Bu tür ilişkilerin en kaba çerçevesiyle var olduğunu biliyoruz. Ruhsal faaliyetin hiçbir organa bağlı olmadığı kadar bey-

nin işlevine bağlı olduğu, araştırmaların ortaya koyduğu son derece sağlam bir sonuçtur. Biraz daha ilerleyecek olursak –ne ölçüde belli değil– her bir beyin bölümünün taşıdığı farklı niteliğin bedenin belli bölümleriyle ve zihinsel etkinliklerle kurduğu özel ilişkisini keşfedebiliriz. Ne var ki buradan yola çıkarak ruhsal süreçlerin hangi bölgede oluştuğunu bulmak için harcanan bütün çabalar, düşünümlerin sinir hücrelerinde toplandığını düşünmeye ve duygulanımları sinir liflerinde dolaştırmaya yönelik bütün gayretler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sözgelimi *b* dizgesinin, bilinçli ruhsal eylemin anatomik ortamını beyin kabuğunda görmek ve bilinçsiz süreçleri korteks altı beyin bölgelerine yerleştirmek isteyen bir öğreti de aynı yazgıyla karşılaşacaktır. Bu noktada, hâlihazırda kapatılması mümkün olmayan bir boşluk ortaya çıkmaktadır ve bu boşluğu kapatmak da zaten psikolojinin görevi değildir. Bizim ruhsal konumlandırmamızın *şimdilik* anatomiyle hiçbir ilgisi yoktur; o anatomik bölgelere değil, bedenin neresinde bulunursa bulunsun ruhsal aygıtın bölgelerine yönelmektedir.

O halde çalışmamız bu açıdan özgürdür ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda ilerlemelidir. Kabullerimizin ve varsayımlarımızın öncelikle

sadece betimleme değeri iddiasında olduğu konusunda kendimizi uyarmamız da faydalı olacaktır. Dikkate alınan iki olasılıktan birincisi, yani *B* evresinin düşünüm açısından başka bir ortamda bulunan yeni bir kayıt anlamına gelmesi hiç şüphesiz daha kabacadır ama bir o kadar da kullanışlıdır. İkinci varsayım, yani sırf *işlevsel* bir hal değişimi peşinen daha olası olmakla birlikte biçimlendirilmeye ve yararlanmaya daha az uygundur. Birincisi *bo* ve *b* dizgelerinin konumsal ayrımını içermekte ve bir düşünümün aynı anda ruhsal aygıtın iki ayrı yerinde olabileceğini, hatta sansür engeline takılmadığı takdirde ilk yerleşim bölgesini veya kaydını kaybetmeksizin düzenli olarak bir ortamdan diğerine geçebileceğini söylemektedir. Bu yadırgatıcı görünmekle birlikte psikanaliz pratiğinin izlenimlerine dayandırılabilir.

Şayet bir hastaya vaktiyle bastırmış olduğu ve analiz sürecinde elde edilen bir düşünüm iletilirse, bu onun ruhsal durumunda önce bir değişikliğe yol açmamaktadır. Öncelikle de bastırmayı ortadan kaldırmamakta ve onun beraberinde getirdiği sonuçları iptal etmemektedir, oysa daha önceki bilinçsiz düşünüm artık bilinçli hale geldiği için bunun olması beklenebilir. Ne var ki

bunun tersi olmakta ve bastırılmış düşünümün hasta tarafından yeniden inkârı hedeflenmektedir. Aslında hasta o anda aynı düşünümün çifte biçimine sahiptir ve bunlar onun ruhsal aygıtının farklı konumunda yer almaktadır; birincisi bildirim yoluyla kendisine iletilen bilinçli anıdır, ikincisi zaten kesinlikle bildiğimiz üzere, yaşanmış olanın bilinçsiz anısını eski biçimiyle kendinde barındırmaktadır. Bu noktada bastırılmış olanın ortadan kaldırılması gerçekleşmez aslında, ta ki bilinçli düşünüm dirençlerin aşılmasından sonra bilinçsiz anının ardında bıraktığı izle bağlantıya geçene değin. Başarıya ancak bu bağlantının farkındalığıyla ulaşılmaktadır. Böylelikle yüzeysel bir değerlendirme için, bilinçli ve bilinçsiz düşünümlerin esas içeriğinin konumsal olarak birbirlerinden tecrit edilmiş kayıtlar olduğu kanıtlanmış gibi görünmektedir. Ne var ki bir sonraki düşünsel adım, bildirimle hastanın bastırılmış anısı arasındaki özdeşliğin sadece zahiri bir özdeşlik olduğunu göstermektedir. Duymuş olmak ve yaşamış olmak ruhsal doğaları gereği iki farklı şeydir, ikisi de esas içeriğe sahip olsa da.

O halde konumlandırılmış bu iki olasılık arasında hemen karar verebilecek durumda değiliz. İleride bunlardan birisinin lehine ibreyi

döndürecek uğraklarla karşılaşırız belki. Ortaya attığımız sorunun yetersiz olduğunu ve bilinçsiz düşünümü bilinçli düşünümden ayırt etmek için bambaşka bir yol izlemek gerektiğini keşfederiz belki de.

III. Bilinçsiz Duygular

Bir önceki tartışmayı düşünümlerle sınırladık ve şimdi, cevaplandırılması kuramsal görüşlerimizin aydınlatılmasına katkıda bulunması gereken yeni bir soru atabiliriz ortaya. Bilinçli ve bilinçsiz düşünümler olduğunu söylemiştik; peki acaba bilinçsiz güdü kıpırtılarının[7], bilinçsiz duyguların[8] ve duyumların[9] varlığından da söz edebilir miyiz yoksa bu defa bu türden bileşimler oluşturmak anlamsız mı olacaktır?

Gerçekten de bilinçli ve bilinçsiz karşıtlığının güdüye uygulanamayacağını düşünüyorum. Bir güdü asla bilincin nesnesi olamaz, sadece onu temsil eden düşünüm olabilir. Öte yandan güdü bilinçsiz-olanda düşünüm tarafından temsil edilmekten başka bir şey olamaz. Güdü bir düşünüme yapışmış olmasaydı veya bir duygulanım[10]

7 Almancası Triebregung (ç.n)
8 Almancası Gefühl (ç.n)
9 Almancası Empfindung (ç.n)
10 Almancası Affekt (ç.n)

hali olarak öne çıkmasaydı onun hakkında hiçbir şey bilemezdik. Buna rağmen bilinçsiz bir güdü kıpırtısından veya bastırılmış bir güdü kıpırtısından söz ediyorsak, söyleyişin zararsız bir savsaklığıdır bu. Bu noktada düşünüm temsilliği bilinçsiz-olan bir güdü kıpırtısından başka bir şey kastediyor değiliz, ayrıca başka bir şeyi dikkate almıyoruz.

Bilinçsiz duyumlar, duygular, duygulanımlarla ilgili ortaya atılan soruya aynı kolaylıkla cevap verilebileceği düşünülebilir. Öyle ya, hissediş, yani bilince yabancı olmama bir duygunun özünde vardır. Farkında olmama olasılığı duygular, duyumlar, duygulanımlar için kesinlikle geçerli değildir. Oysa biz psikanaliz pratiğinde bilinçsiz sevgiden, nefretten, öfkeden vb. söz etmeye alışkınız ve "bilinçsiz suçluluk bilinci" gibi yadırgatıcı bir bileşimi veya "bilinçsiz kaygı" gibi çatışkılı bir ifadeyi bile kaçınılmaz buluyoruz. Bu dil kullanımı anlam bakımından acaba yeri geldiğinde "bilinçsiz güdü" olan şeyin ötesine mi geçmektedir?

Buradaki keyfiyet gerçekten farklıdır. Bir duygulanım veya duygu kıpırtısının algılandığı fakat yanlış değerlendirildiği durumlar olabilir. Bu kıpırtı esas temsilin bastırılması yüzün-

den başka bir düşünümle bağlanmaya mecbur kalmıştır ve şimdi bu düşünümü dışa vurmak üzere bilinç tarafından tutulmaktadır. Doğru bağlamı yeniden kurduğumuzda eski duygulanım kıpırtısına "bilinçsiz" diyoruz, oysa burada duygulanım asla bilinçsiz değildir, sadece onun düşünümü bastırma karşısında yenik düşmektedir. "Bilinçsiz duygulanım" ve "bilinçsiz duygu" ifadelerinin kullanımı zaten bastırmadan dolayı duygu kıpırtısında meydana gelen niteliksel etkenin yazgılarına açıkça işaret etmektedir (bkz. Bastırma makalesi). Bu yazgının üç yönlü olabileceğini biliyoruz; duygulanım, ya –tamamen veya kısmen- olduğu gibi kalmakta, ya niteliksel olarak başka bir duygulanıma, öncelikle de kaygıya dönüşmekte, ya da bastırılmakta, başka bir deyişle gelişimi engellenmektedir. (Bu olasılıklar düş çalışmalarında nevrozlarda olduğundan daha kolay incelenebilir.) Duygulanım gelişiminin baskı altına alınmasının bastırmanın esas hedefi olduğunu ve hedefe ulaşılmadığı takdirde bu işin kapanmamış sayılacağını da biliyoruz ayrıca. Bastırmanın duygulanım gelişimini ketlemeyi başardığı bütün durumlarda ortaya çıkan ve bastırmanın iyileşmesi sürecinde yeniden devreye soktuğumuz duygulanımlara "bilinçsiz" diyo-

ruz. O halde vargı, dil kullanımına itiraz etmeyi gerektirmemektedir; ancak bilinçsiz düşünümle karşılaştırıldığında önemli bir fark çıkar ortaya: bilinçsiz düşünüm bastırmadan sonra *bo* dizgede gerçek bir oluşum olarak var olmaya devam etmektedir, buna aynı yerde bilinçsiz duygulanım gelişimini tamamlayamayan bir olasılık karşılık gelmektedir. Demek ki kelimenin tam anlamıyla ve dil kullanımı kusurlu olmadığı halde bilinçsiz duygulanım bulunmadığını, buna karşılık bilinçsiz düşünümlerin var olduğunu söyleyebiliriz. Ancak *bo* dizgede tıpkı diğerleri gibi bilinçli hale gelen duygulanım oluşumları ortaya çıkabilmektedir pekâlâ. Bütün fark, düşünümlerin esasında anı izleri olan işgaller olmasından kaynaklanmaktadır, buna karşılık duygulanımlar ve duygular boşaltım süreçlerine karşılık gelmektedir ki bunlarda son kertede duyumlar olarak dışa vurmaktadır. Duygulanımlar ve duygular hakkındaki bilgimizin mevcut durumu çerçevesinde bu farkı daha açık bir şekilde ifade edemiyoruz.

Bastırmanın güdü kıpırtısındaki yer ve biçim değiştirmeyi duygulanım ifadesi esnasında ketlemeyi başarabiliyor olması bizim için özel bir ilgi konusudur. Bu bize *b* dizgesinin normal koşullarda duygulanıma ve devinime geçmeye

egemen olduğunu göstermekte ve bastırmanın değerini yükseltmektedir, şöyle ki: bastırma sonuçları itibarıyla sadece bilincin alıkoyulmasına değil, aynı zamanda duygulanım gelişiminin ve kas etkinliğine yönelmenin de ketlenmesine işaret etmektedir. Tersten bakacak olursak şunu da söyleyebiliriz: *b* dizgesi duygulanıma ve devinime egemen olduğu sürece bireyin ruhsal durumuna normal diyebiliriz. Bu arada hâkim dizgenin birbirine yakın duran iki boşaltım eylemiyle kurduğu ilişkide açık bir fark vardır[11]. *B*'in istemli devinim üzerinde kurduğu egemenlik sağlam bir temel üstünde oturmakta, nevroz atağına düzenli olarak direnmekte ve ancak psikozlarda patlak vermektedir, buna karşılık *b*'in duygulanım gelişimi üzerindeki egemenliği o kadar sağlam değildir. Belli etki alanları kendi sınırlarını belirleyip birbirlerinden ayrıldığında ve etkili güçler daralmaya uğradığında normal bir yaşam içerisinde bile iki dizgenin, *b*'in ve *bo*'nın duygulanımın önceliği uğruna sürekli boğuştukları fark edilebilir.

B (öb) dizgesinin duygulanımlara ve eylemle-

11 Duygulanım kendini esas olarak, insanın kendi bedeninin dış dünyayla ilişkili olmayan bir (içsel) değişimiyle sonuçlanan motor (salgısal, damarsal) boşaltımda ifade eder, devingenlik ise dış dünyanın değişmesine yönelik eylemlerde.

re erişimde taşıdığı anlam ve önem, hastalık oluşumunda ikame düşünümün payına düşen rolü de bizim için anlaşılır kılmaktadır. Duygulanım gelişiminin doğrudan *bo* dizgeden çıkması olasıdır, bu durumda her zaman bütün "bastırılmış" duygulanımların yerine geçen kaygı özelliği taşır. Ancak güdü kıpırtısının *B* dizgesinde ikame bir düşünüm bulana kadar beklemek zorunda kalması sık görülen bir durumdur. Sonra bu bilinçli ikame duygulanım gelişimine imkân vermekte ve duygulanımın niteliksel özelliği onun doğasınca belirlenmektedir. Bastırma sürecinde duygulanımın kendi düşünümünden koptuğunu ve bundan sonra ikisinin de kendi yazgılarıyla buluşmak üzere ayrı yollarda ilerlediğini iddia etmiştik. Bu betimleyici bakışla su götürmez bir şeydir; ancak gerçek olay, *B* dizgesinde yeni bir temsil baş gösterene değin bir duygulanımın oluşmayacağıdır.

IV. Bastırmanın Konumlanışı ve Dinamiği

Bastırmanın esas olarak *bo* ve *öb (b)* dizgelerinin sınırındaki düşünümlerde gerçekleşen bir olay olduğu sonucunu elde ettik ve şimdi bu süreci daha etraflı betimlemek üzere yeni bir adım atabiliriz. Burada işgalin *geri çekilmesi* söz konusu olmalıdır, ancak soru geri çekilmenin hangi

dizgede oluştuğu ve geri çekilmiş işgalin hangi dizgede yer aldığıdır.

Bastırılmış düşünüm *bo*'da eyleme ehildir; o halde işgalini korumuş olmalıdır. Geri çekilmiş olansa başka bir şey olmalıdır. Esas bastırma (artçı bastırma) durumunda onun bilinç öncesi veya zaten bilinçli düşünümde nasıl gerçekleştiğini ele alacak olursak, o zaman bastırmanın ancak, *öb* dizgesinin bir parçası olan bilinç öncesi işgalin düşünümden geri çekilmesiyle meydana geldiğini söyleyebiliriz. Sonra düşünüm işgalden kurtulmakta veya işgali *bo*'dan kaldırmakta ya da zaten daha önceden sahip olduğu bilinçsiz işgali korumaktadır. Yani bilinç öncesi işgalin çekilmesi; bilinçsiz işgalin korunması veya bilinç öncesi işgalin bilinçsiz işgalle ikame edilmesi. Ayrıca bu gözlemi –kasıtsız da olsa- *bo* dizgeden bir diğerine geçişin yeni bir kayıt aracılığıyla gerçekleşmek yerine bir hal değişikliğiyle, işgaldeki bir değişimle gerçekleştiği yolundaki varsayıma dayandırdığımızı belirtelim. İşlevsel varsayım burada konumlandırıcı varsayımı kolayca sahadan atmıştır.

Fakat libidonun bu geri çekilme süreci bastırmanın bir başka özelliğini kavramak için yeterli değildir. İşgal altında kalmaya devam eden

veya *bo* tarafından işgalle donanmış düşünümün işgal sayesinde *öb* dizgesine sızma çabasını niye yinelemediği anlaşılamamaktadır. Bu durumda libidonun geri çekilmesi onda yinelenmek zorunda kalacak ve aynı oyun bitimsiz devam edecekti, ancak sonuç bastırmanın beraberinde getirdiği olmayacaktı. Aynı şekilde, ilk bastırmanın temsili söz konusu olduğunda geri çekilme düzeneği de başarısız olurdu; bu durumda henüz *öb*'in işgaline uğramamış bilinçsiz bir düşünüm var demektir.

O halde burada, birinci durumda bastırmayı besleyen, ikinci durumda ise onun hazırlanmasını ve devamını sağlayan başka bir olaya ihtiyacımız var ve bunu da ancak, *öb* dizgesini bilinçsiz düşünümün hücumundan koruyan bir *karşı işgal* varsayımında bulabiliriz. *Öb* dizgesinde yer alan böyle bir karşı işgalin kendini nasıl ifade ettiğini klinik örneklerde göreceğiz. İlk bastırmanın hem dayanıklılığını temsil eden, hem de sürekliliğinin teminatını veren odur. Karşı işgal ilk bastırmanın biricik düzeneğidir; esas bastırmada (artçı bastırmada) *öb* işgalinin çekilmesi buna eklenmektedir. Düşünümden çekilen işgalin karşı işgalde kullanılması elbette olasıdır.

Ruhsal görüngülerin betimlenmesinde

üçüncü bir bakış açısını, dinamik ve konumlandırıcı bakış açısının dışında uyarım büyüklüklerini izlemeye ve en azından onunla ilgili kısmi bir değerlendirme elde etmeye çalışan *ekonomik* bakış açısını geçerli kılma noktasına nasıl yavaş yavaş geldiğimize dikkat edelim. Psikanalitik araştırmanın tamamlanması demek olan gözlem biçimini özel bir adlandırmayla etiketlendirip onurlandırmayı haksız bulmayacağız. Ruhsal bir süreci dinamik, konumlandırıcı ve ekonomik ilişkilerine göre anlatmayı başardığımız takdirde, bunun *metapsikolojik* bir betimleme olarak adlandırılmasını öneriyorum. Kavrayışımızın mevcut durumu itibarıyla bunu ancak birkaç yerde başaracağımızı öngörebiliriz.

Bastırma sürecinin metapsikolojik betimlemesini bilinen üç aktarım nevrozunda vermek üzere çekingen bir deneme yapalım. Bunu yaparken "işgal"i libido"yla ikame edebiliriz, çünkü bildiğimiz gibi söz konusu olan cinsel güdülerin yazgılarıdır.

Kaygı histerisinde sürecin ilk evresi sıklıkla görmezden gelinmekte, belki de gerçekten atlanmaktadır, oysa özenli bir gözlemle bunun tanısı olanaklıdır. Bu evre kaygının kendini göstermesiyle oluşur, ancak insan neden korktuğunu algı-

layamaz. *Bo*'da yer ve biçim değiştirmeden sonra *öb* dizgesine geçmek isteyen bir sevgi kıpırtısının mevcudiyeti varsayılabilir; ancak dizge gereği ona yönelen işgal bir kaçış denemesi yaparak geri çekilmekte ve reddedilen düşünümün bilinçsiz libido işgali kaygı olarak dışarı çıkmaktadır. Sürecin muhtemel tekrarında nahoş kaygı gelişiminin üstesinden gelmek üzere bir ilk adım atılır. Kaçan işgal bir yandan çağrışımsal olarak reddedilen düşünümle ilinti içindedir, öte yandan da ondan uzaklaştırılmak suretiyle bastırmadan yoksun kalan (kaydırma[12] ikame) ve ketlenmesi mümkün olmayan bir kaygı gelişiminin ussallaştırılmasına izin veren ikame bir düşünüme yönelmektedir. İkame düşünüm *b (öb)* dizgesi için artık bir karşı işgal rolü oynamakta, bu yolla bastırılmış düşünümün *b*'de kendini saklaması garanti altına alınmaktadır, öte yandan karşı işgal artık ketlenmesi olası olmayan korkunun çıkış yeridir veya öyle davranmaktadır. Klinik gözlem, sözgelimi hayvan fobisinden mustarip çocuğun iki koşul altında kaygı hissettiğini göstermektedir, birincisi bastırılmış sevgi kıpırtısı güçlendiğinde ve

12 Almancada erteleme ve kaydırma anlamlarına gelebilecek Verschiebung kavramının yer ve biçim değiştirme olarak çevirdiğimiz Umsetzung kavramıyla bağlam içindeki anlamsal yakınlığını düşünerek Türkçede kaydırma kavramını tercih ettik (ç.n)

ikincisi korkulan hayvan algılandığında. İkame düşünüm bir durumda *bo* dizgeden *b* dizgesine geçiş yeri gibi işlerken, diğer durumda kaygıdan kurtulmanın bağımsız kaynağı gibi davranmaktadır. *B* dizgesinin egemenliğinin yayılışı olağan ifadesini, ikame düşünümün ilk uyarım biçiminin ikincisi karşısında gittikçe daha fazla geri adım atmasında bulmaktadır. Çocuk en sonunda babaya karşı hiçbir eğilimi yokmuş gibi, ondan tamamen kurtulmuş gibi ve gerçekten hayvandan korkuyormuş gibi davranacaktır belki de. Oysa bilinçsiz güdü kaynağından beslenen bu hayvan korkusu, *b* dizgesinin bütün etkileri karşısında devasa bir direngenlik göstermekte ve böylece *bo* dizgesindeki kökenini ele vermektedir.

O halde, *b* dizgesinden gelen karşı işgal kaygı histerisinin ikinci evresinde ikame bir oluşuma yol açmaktadır. Aynı düzenek kısa bir süre sonra yeni bir uygulama bulmuş oluyor. Bildiğimiz gibi bastırma süreci henüz tamamlanmamıştır ve başka bir hedefe yönelmektedir, bu bağlamda onun yeni görevi ikameden kaynaklanan kaygı gelişimini ketlemektir. İkame düşünümün bütün çağrışım çerçevesini özel bir yoğunlukla işgal etmesi şeklinde olmaktadır bu; öyle ki, uyarıma karşı yüksek bir duyarlılık gösterilir. Bu yapı çı-

kıntısının herhangi bir yerindeki bir uyarım, ikame düşünümle bağlanması sonucunda az çok bir kaygı gelişimine yol açmaktadır ve bu gelişim işgalin yeniden kaçışı yüzünden kaygı gelişiminin ilerlemesini ketlemek üzere uyaran olarak kullanılmaktadır. Duyarlı ve uyanık karşı işgaller korkulan ikameden ne denli uzağa yerleştirilirse, ikame düşünümü tecrit etmesi ve onu yeni uyarımlardan alıkoyması gereken düzenek de o denli eksiksiz işler. Bu sakınmalar elbette ikame düşünüme algı yoluyla dışarıdan gelen uyarımlar karşısında koruyucudur sadece, ancak bastırılmış düşünümle kurduğu bağlantı nedeniyle de ikame düşünümle buluşan güdü kıpırtısı karşısında asla koruyucu değildirler. Yani etkilerini, ikame, ancak bastırılmış olanın temsilciliğini iyi bir şekilde üstlendiği takdirde göstermektedirler ve hepten güvenilir olmaları asla olası değildir. Güdü kıpırtısının her yükselişinde ikame düşünümün çevresindeki koruyucu set bir parça daha dışarıya kaymak zorunda kalmaktadır. Diğer nevrozlarda da benzer biçimde kurulan bu bütün yapı *fobi* adını almaktadır. İkame düşünümün işgalinden bilinçli kaçma eylemi ifadesini kaçınmalarda, vazgeçişlerde ve yasaklarda bulmaktadır ve bunlarda kaygı histerisi fark edilmektedir.

Bütün süreci bir bakışla görecek olursak, üçüncü evrenin ikincinin yaptığını daha büyük çapta yinelediğini söyleyebiliriz. Çevrenin karşıt işgali sayesinde *b* dizgesi şimdi kendini ikame düşünümün harekete geçişine karşı korumaktadır, tıpkı daha önce ikame düşünümün işgali sayesinde bastırılmış düşünümün ortaya çıkması karşısında kendini güvence altına almış olduğu gibi. Kaydırma suretiyle ikame oluşumu bu şekilde devam etmektedir. Buna ayrıca *b* dizgesinin daha önce sadece bastırılmış güdü kıpırtısının giriş kapısı olan küçük bir yere sahip olduğu –ki bu ikame düşünümdür-, ancak eninde sonunda bütün fobik çıkıntının bilinçsiz etkinin kuşatılmış bölgesine karşılık geldiği eklenmelidir. Bundan böyle, harekete geçen bütün savunma düzeneği sayesinde güdü tehlikesinin dışa yansıtılmasına ulaşılmış olduğuna dair ilginç bakış açısı vurgulanabilir. Ben, korkunun ortaya çıkışı tehlikesinde, bu, bir güdü kıpırtısından değil de, bir algıdan kaynaklanıyormuş gibi davranmakta ve bu nedenle dış tehlike karşısındaki fobik kaçınmaların kaçış çabalarıyla tepki göstermektedir. Bu bastırma sürecinde başarılan bir şey vardır yine de: kaygının ortaya çıkışı bir dereceye kadar engellenmektedir, ancak bu kişisel özgürlüğün ağır bir biçimde feda

edilmesi uğruna gerçekleşir. Güdünün isteklerinden kaçmaya çalışmak genel anlamda yararsızdır ve fobik kaçınmanın sonucu doyurucu değildir. Diğer iki nevrozda da kaygı histerisinden bildiğimiz ilişkilerin büyük payı vardır; öyle ki, tartışmayı karşı işgalin rolü ve farkıyla sınırlayabiliriz. Konversiyon histerisinde bastırılmış düşünümün güdü işgali belirtinin uyarımı ile yer değiştirmektedir. Bilinçsiz düşünümün bu boşaltım işlemi sayesinde uyarıma dönüşümüyle, onun *b* dizgesine saldırmaktan vazgeçişten hangi koşullarda ve ne ölçüde kurutulduğu sorusunun ve benzer soruların özel bir histeri incelemesine bırakılması daha iyi olacaktır. *B (öb)* dizgesinden gelen karşı işgalin rolü konversiyon histerisinde aşikârdır ve belirti oluşumunda ortaya çıkmaktadır. İşgalin güdü temsilinin hangi parçasına yoğunlaşması gerektiği konusunda seçimi yapan karşı işgaldir. Belirti için uygun görülen bu seçkin parça, tıpkı *b* dizgesinin savunma ve cezalandırma çabasına olduğu kadar güdü kıpırtısının arzuladığı hedefe de ifade kazandırma şartını yerine getirmektedir; yani bu parça tercüme edilmekte ve tıpkı kaygı histerisinin ikame düşünümü gibi iki taraftan da tutulmaktadır. Bu ilişkiden hemen, *b* dizgesindeki bastırma zahmetinin belirtideki işgal enerjisi

kadar büyük olması gerekmediği sonucunu çıkarabiliriz, zira bastırmanın kuvveti zahmet harcanan karşı işgalle ölçülmekte ve belirti sadece karşı işgale değil, aynı zamanda *bo* dizgeden gelen ve belirtinin içinde yoğunlaşmış olan güdü işgaline dayanmaktadır. Takıntı nevrozu için bir önceki makalenin içerdiği görüşlere şunu eklemekle yetinebiliriz: burada *B* dizgesinin karşı işgali apaçık bir şekilde öne çıkmaktadır. Tepki oluşumu olarak örgütlü bir biçimde ilk bastırmayı sağlayan odur ve daha sonra bastırılmış düşünümün ortaya çıkışı onda gerçekleşmektedir. Bastırmanın kaygı histerisinde ve takıntı nevrozunda konversiyon histerisine göre epey başarısız kalıyor görünmesi konusunda, karşı işgalin ağır bastığı ve bir boşaltım işleminin gerçekleşmediği tahminine yer açabiliriz.

V. Bo Dizgesinin Kendine Özgü Özellikleri

Bir dizgedeki, yani *bo* dizgesindeki süreçlerin hemen onun yanı başındaki daha yüksek dizgede bulunmayışı dikkatimizi çektiğinde iki ruhsal dizgenin birbirinden ayırt edilişi yeni bir anlam ve önem kazanacaktır.

Bo'ın özü, işgali uzaklaştırmak isteyen güdü temsillerinden, yani arzu kıpırtılarından oluş-

maktadır. Bu güdü kıpırtıları birbirleriyle karşılıklı uyum içindedirler, birbirlerini etkilemeden yan yana var olurlar, birbirleriyle çelişmezler. Şayet hedefleri bakımından bize ister istemez bağdaşmaz gibi görünen iki arzu kıpırtısı aynı anda harekete geçiyorsa, o zaman bunlar birbirlerinden kaçınmak veya biri diğerini ortadan kaldırmak yerine orta yollu bir hedefte, bir uzlaşıda buluşmaktadır.

Bu dizgede hiçbir hayırlama, kuşku, güvenlik ölçüsü yoktur. Bütün bunlar ancak, *bo* ve *öb* arasındaki sansür çalışmasıyla kayda geçmektedir. Hayırlama daha yüksek basamaktaki bir bastırmanın ikamesidir. *Bo*'da az çok güçlü bir biçimde işgal edilmiş içerikler vardır sadece.

Burada işgal yoğunluklarının geniş çaplı devinimi hüküm sürmektedir. Bir düşünüm *kaydırma* süreci sayesinde işgal toplamını bir diğerine teslim edebilir, yoğunlaşma süreci sayesinde de diğerlerindeki tüm işgali üstlenebilir. Bu iki süreci *birincil* ruhsal sürecin işareti olarak görmeyi önerdim. *Öb* dizgesindeyse ikincil süreç hüküm sürmektedir[13]; böyle birincil bir süreç *öb* dizgesinin öğelerinde oluştuğu takdirde bu komik bulunur ve insanda gülme duygusu uyandırır.

13 Bkz. Düş Yorumu'nun VII. Bölümündeki açıklamalar

Bo dizgenin süreçleri zamandan yoksundur, başka bir deyişle zamansal düzenlenmemiştir, akıp giden zaman içinde elden geçirilip değişmezler, zaman ile hiçbir ilişkileri yoktur. Hal böyle olunca zaman ilişkisi de *b* dizgesinin işleyişi içinde yer almaktadır.

Bo dizgenin süreçleri *gerçekliği* de gözetmemektedir. Onlar haz ilkesinin boyunduruğu altındadır; yazgıları sadece ve sadece ne kadar güçlü olduklarına ve haz-hazsızlık düzenlemesinin gereklerini yerine getirip getirmediklerine bağlıdır.

Özetleyelim: *çelişmezlik, birincil süreç* (işgallerin devinimliliği), *zamandan yoksunluk* ve *dış gerçekliğin ruhsal gerçeklikle* ikame edilmesi, *bo* dizgeye ait süreçlerde bulmayı bekleyebileceğimiz özelliklerdir.[14]

Bilinçsiz süreçler bizim için sadece düş ve nevroz koşullarında fark edilebilir hale gelmektedir, yani daha yüksek *öb* dizgesinin süreçleri gerileme aracılığıyla daha önceki bir basamağa döndüğü takdirde. Esas olarak fark edilmeden kalmaktadır onlar, yaşayabilir durumda da değildirler, çünkü *bo* dizgenin çok erken bir zamanda

14 Bo'ın bir diğer önemli ayrıcalığından söz edilmesini başka bir bağlama saklıyoruz.

öb tarafından üstü örtülmektedir. *Bo* dizgenin uzaklaştırılması bedensel uyarılmada duygulanım gelişimi olarak kendini göstermektedir, ne var ki bu boşalım yolu da, gördüğümüz üzere *öb* tarafından tartışmalı hale getirilmektedir. *Bo dizgesi* normal koşullarda kendisi için amaca dönük bir kas etkinliği meydana getirecek durumda değildir, tepki olarak örgütlenmiş olanlar hariç.

Bizim için, *bo* dizgenin betimlenen bu özelliklerinin taşıdığı anlam, bunları *öb*'in özellikleri karşısına koyduğumuz ve onlarla kıyasladığımız takdirde aşikâr hale gelmektedir. Sadece bu bile bizi o denli uzağa götürür ki, yeniden bir ertelemenin uygun olacağını düşünüyor ve iki dizgenin karşılaştırılmasını daha yüksek dizgenin onayına bağlandığı noktada ele almayı öneriyorum. Şimdi sadece en ivedi olanlardan söz edilmeli.

Öb dizgesindeki süreçler işgal edilmiş düşünümlerin boşaltım eğiliminde bir ketlenme olduğunu göstermektedir. Süreç bir düşünümden diğerine geçtiğinde birincisi işgalin bir bölümünü alıkoymakta ve bunun sadece küçük bir payı kaydırmayı deneyimlemektedir. Kaydırmalar ve yoğunlaşmalar tıpkı birincil süreçte olduğu gibi olanaksızdır veya son derece sınırlıdır. Bu ilişki J. Breuer'in ruhsal yaşamdaki işgal enerjisinde

iki farklı hal kabul etmesine yol açmıştır, gergin-bağlı ve serbest-devingen, yani boşalım gayreti gösteren durum. Bu ayrımın şimdiye kadar sinirsel enerjinin özüyle ilgili en derin kavrayışı dile getirdiğine inanıyor ve onun etrafından dolanmanın bir yolunu görmüyorum. Bu noktada –belki fazlasıyla cüretkâr bir girişim olmakla birlikte– tartışmayı devam ettirmek metapsikolojik betimlemenin acil bir ihtiyacı olsa gerek.

Ayrıca düşünüm içerikleri arasında birbirlerini etkileyebilecek bir geliş gidiş becerisi üretmek, onları zamansal olarak düzenlemek, bir veya birden fazla sansürü devreye sokmak, gerçeklik sınaması ve gerçeklik ilkesi de *öb* dizgesinin payına düşmektedir. Bilinçli bellek de bütünüyle *öb*'e bağlı gibi görünmektedir; bunu, *bo*'daki yaşantıların bağlı olduğu anı izlerinden keskin bir biçimde ayırmak gerekir, bilinçli bellek olasılıkla, bilinçli ve bilinçsiz düşünüm arasındaki ilişki için varsaymış olduğumuz, ancak demin yararsız olduğunu gördüğümüz için kabul etmediğimiz üzere özel bir kayda karşılık gelmektedir. Bu bağlamda yönden yoksun bir biçimde kimi zaman *öb*, kimi zaman *b* olarak adlandırdığımız daha yüksek dizgenin adlandırılması konusunda içine düştüğümüz bocalamaya bir son verecek araçları da bulacağız.

Burada ruhsal etkinliklerin iki dizgeye dağılması hakkında açığa çıkarmış olduğumuz şeyleri zamanından önce genellememek uyarısı da yerinde olacaktır. İlişkileri olgun insanda kendini gösterdiği biçimiyle betimliyoruz ve bu açıdan *öb* dizgesi gerçekte daha yüksek bir örgütlenmenin ön basamağı olarak çalışmaktadır. Gerek bu dizgenin bireysel gelişim esnasında sahip olduğu içerikler ve içinde yer aldığı bağlantılar, gerekse onun hayvanlarda ne anlama geldiği bizim betimlememizden türetilmek yerine ayrıca araştırılmalıdır. İnsanda iki dizgenin, içeriklerini ve özelliklerini değiş tokuş ettiği hastalıklı koşullar bulmaya da hazır olmalıyız.

VI. İki Dizge Arasındaki Etkileşimler

Bütün ruhsal çalışma *öb* tarafından yapılırken *bo'ın* sakin kaldığını sanmak, onu körelmiş bir organ, gelişimin bir artığı olarak düşünmek hata olur. Bir diğer yanlış yol ise, *öb*'in kendisini rahatsız etmeye yeltenen her şeyi *bo*'ın dipsiz uçurumuna fırlatmak suretiyle iki dizge arasındaki geliş gidişlerin bastırma eylemiyle sınırlandığını varsaymaktır. Tersine, *bo* yaşamını sürdürmektedir, gelişme becerisine sahiptir ve *öb*'le

kurulan bir dizi ilişkiyi yönetmektedir, işbirliği de dâhil olmak üzere. Toparlarsak, *bo*'m kendi türevlerinde varlığını sürdürdüğünü, hayat izlenimlerine erişebildiğini, *öb*'i sürekli etkilediğini ve hatta kendi açısından *öb*'ten gelen etkilere tabi olduğunu söylemek zorundayız.

Bo'daki türevlerin incelenmesi, iki ruhsal dizge arasında ayıklanmış, şematik bir ayrım yapabilme beklentilerimizi adamakıllı hayal kırıklığına uğratacaktır. Bu durum elde ettiğimiz sonuçlarda hiç şüphesiz bir hoşnutsuzluk yaratacak ve olasılıkla ruhsal süreçleri birbirinden ayırma tarzımızın değerinden kuşkulanmak için kullanılacaktır. Bizse gözlem sonuçlarını kurama dönüştürmekten başka bir görevimiz olmadığını ileri süreceğiz ve ilk hamlede pürüzsüz ve basit olması nedeniyle önerilmeye değer bir kurama ulaşma yükümlülüğünü kendimizden uzak tutacağız. Biz gözleme uygun olduklarını sergiledikleri sürece karmaşaları ve güçlükleri betimliyoruz ve tam da onların içinden geçerek basit olsalar da gerçekliğin güçlüklerine karşılık gelen bir olgunun nihai bilgisine erişmek beklentisinden vazgeçmiyoruz.

Bilinçsiz güdü kıpırtılarının türevleri arasında karşıt yöndeki amaçları kendi içinde birleşti-

renler de vardır. Bunlar bir yandan yüksek derecede örgütlüdür, çelişkiden muaftır, *B* dizgesinin bütün kazanımından yararlanmaktadır ve bizim yargımıza göre bu dizgenin oluşumlarından pek ayırt edilebilecek durumda değildir. Öte yandan bilinçsizdirler ve bilinçli hale gelme becerisinden yoksundurlar. Yani niteliksel olarak *öb* dizgesinin, edimsel olarak ise *bo* dizgenin parçasıdırlar. Kökenleri, yazgıları için belirleyicidir.

Onları insan ırkının genelde beyazlara benzeyen, ancak renk kaynağını dikkat çekici herhangi bir özellikle ele veren, bu nedenle de toplumdan dışlanan ve beyazların sahip olduğu ayrıcalıkların tadını çıkaramayan melezlerle karşılaştırmak durumundayız. Bu türden türevler normallerin olduğu kadar nevrotiklerin de fantezileridir, onları yüksek bir örgütlenmeye sahip oldukları halde bastırılmış olarak kalan ve bu halleriyle bilinçli hale gelemeyen düş ve belirti oluşumunun ön basamakları olarak tanıyoruz. Bunlar bilincin yakınına gelirler ve yoğun bir işgale uğramadıkça rahatsız olmadan varlıklarını sürdürebilirler, ancak işgalde belli bir yüksekliği aşar aşmaz geri püskürtülürler. *Bo*'ın aynı biçimde yüksek derece örgütlenmiş diğer türevleri ikame oluşumlarıdır, ancak bunlar elverişli bir

bağlantı sayesinde, örneğin *öb*'in bir karşı işgaliyle buluştukları takdirde bilinçte açığa çıkmayı başarmaktadır.

Başka bir yerde bilinçli hale gelmenin koşullarını daha ayrıntılı incelerken burada karşımıza çıkan güçlüklerin bir kısmını çözebileceğiz. Şimdiye kadar *bo*'dan yola çıkan gözlemin karşısına bilinçten yola çıkan gözlemi koymak bize bu noktada avantajlı görünmektedir. *Öb*'teki ruhsal süreçlerin toplamı ön bilincin dünyası olarak bilinçli olanın karşısına çıkmaktadır. Bu ön bilincin çok büyük bir bölümü bilinçsiz-olandan gelmekte, onun türevlerinin özelliklerini taşımakta ve bilinçli hale gelmeden önce sansüre uğramaktadırlar. *Öb*'in bir diğer bölümü ise sansüre uğramadan bilinçli hale gelme becerisine sahiptir. Bu noktada daha önceki bir varsayımla çelişkiye düşmüş oluyoruz. Bastırma sürecini gözlemlerken, bilinçli olmakta belirleyici olan sansürü *bo* ile *öb* arasına yerleştirmeye mecbur kalmıştık. Şu anda ise *öb* ve *b* arasındaki sansür olasılığı daha güçlü görünmektedir. Bu karmaşıklıkta bir zorluk görmek yerine, bir dizgeden, daha yüksek olan diğerine her bir geçişe, yani ruhsal örgütlenmenin daha yüksek basamağına doğru her bir ilerlemeye yeni bir sansürün karşılık geldiğini varsaya-

biliriz. O halde kayıtların süregelen yenilenmesi varsayımı böylece önemini kaybetmiş oluyor.

Bu güçlüklerin nedenini, ruhsal süreçlerin doğrudan verili özelliği olan farkındalığın hiçbir şekilde dizge ayrımına uygun olmamasında aramak gerekir. Bilinçli olanın her zaman bilinçli olmaması, tam tersine geçici olarak saklı da kalabilmesi bir yana, *öb* dizgesinin özelliklerini paylaşan pek çok şeyin bilinçli hale gelmediğini gözlem bize gösterdi ve bilinçli hale gelmenin onun dikkatinin belli yönlere kaymasıyla kısıtlandığını öğreneceğiz. Dolayısıyla bilincin ne dizgelerle, ne de bastırmayla basit bir ilişkisi yoktur. Gerçek şu ki, sadece ruhsal olarak bastırılmış olan bilince yabancı kalmıyor, aynı zamanda Ben'imize egemen olan kıpırtıların bir kısmı, yani bastırılmış olanın en güçlü işlevsel karşıtı da yabancı kalıyor. Ruhsal yaşamın metapsikolojik gözlemine nüfuz etmek istediğimiz ölçüde "farkındalık" belirtisinin anlamından kendimizi kurtarıp özgürleşmek zorundayız.

Burada takılıp kaldığımız sürece genellik içeren ifadelerimizin istisnalarla bozulduğunu görürüz. *Bo*'daki türevlerin ikame oluşumlar ve belirtiler olarak bilinçli hale geldiğini görüyoruz, genel olarak büyük çarpıtmalardan sonra bilinç-

siz-olana karşı, ama bastırmaya davetiye çıkaran pek çok özelliğin korunmasıyla. Doğaları gereği pekâlâ bilinçli hale gelebilecek olan birçok bilinç öncesi oluşumun bilinçsiz kaldığını bulguluyoruz. Olasılıkla *bo*'ın güçlü çekimi onlarda kendini göstermektedir. Dikkatimiz daha önemli ve anlamlı farkı *b* ile *öb* arasında değil, bunun yerine *öb* ile *bo* arasında aramaya yönelmektedir. *Bo*, *öb*'in sınırında sansür yüzünden geri çevrilmektedir, onun türevleri ise bu sansürün yanından dolanabilmekte, yüksek bir örgütlenmeyi başarmakta, *öb*'teki işgal belli bir yoğunluğa ulaşana dek serpilmekte, ancak sonra bu yoğunluğu aştıkları ve bilince musallat oldukları takdirde *bo*'ın türevleri olarak fark edilmekte, *öb* ve *b* arasındaki yeni sansür çeperinde bir kez daha bastırılmaktadırlar. Böylece ilk sansür *bo*'ın kendisi karşısında, sonuncusu ise onun bilinç öncesi türevleri karşısında işlemektedir. Sansürün bireysel gelişim boyunca bir parça kaydırdığı düşünülebilir.

Psikanaliz tedavisinde ikinci sansürün, *öb* ve *b* dizgeleri arasındaki sansürün varlığı için su götürmez kanıtı gösterelim. Hastadan *bo*'ın türevlerini bol miktarda oluşturmasını talep ediyor, ona bu bilinç öncesi oluşumların bilinçli hale gelmesinde sansürün itirazlarını aşma yüküm-

lülüğünü veriyor ve sansürün yenilgiye uğratılması sayesinde, daha önce sansürün eseri olan bastırmanın ortadan kalkması için yolu düzlüyoruz. *Öb* ve *b* arasındaki sansürün varlığının bizi, bilinçli hale gelmenin sadece bir algı etkinliği olmakla kalmayıp aynı zamanda muhtemelen bir *tercüme*, ruhsal örgütlenmenin daha ileri bir ilerlemesi olduğu yolunda uyarıyor olmasını da buraya eklemiş olalım.

Yeni bir şey saptamaktan öte apaçık olanı atlamamak için *bo*'ın diğer dizgelerle ilişkisine dönelim. Güdü etkinliğinin köklerinde dizgeler son derece verimli bir iletişim içindedir. Burada uyarılan süreçlerin bir kısmı bir hazırlık basamağından geçer gibi *bo*'ın içinden geçmekte ve *b*'de en yüksek ruhsal gelişime ulaşmakta, bir kısmı da *bo* olarak geride kalmaktadır. Ne var ki *bo* da dış algıdan gelen yaşantılara maruz kalmaktadır. Algıdan *bo*'a giden bütün yollar kural olarak açıktır; *bo*'dan devam eden yollar bastırma engeline tabidir ancak.

Bir insanın *bo*'ının *b*'in etrafından dolanarak başka bir insanın *bo*'ına tepki gösterebilmesi son derece kayda değer bir durumdur. Bu olgu bir betimleme olarak su götürmez olmasının ötesinde daha ayrıntılı bir incelemeyi hak ediyor, özellikle

de *öb* etkinliğinin bu esnada dışarıda kalıp kalmadığı yönünde.

Öb (veya *b*) dizgesindeki içeriğin kökeni kısmen güdü yaşamında (*bo*'ın aracılığıyla), kısmen de algıdadır. Bu dizgedeki süreçlerin *bo* üzerinde ne ölçüde doğrudan bir etki yarattığı kuşkuludur; patolojik olguların araştırılmasında *bo*'ın inanılması güç bağımsızlığı ve etkiye kapalılığı sık sık kendini göstermektedir. Eğilimlerin birbirinden büsbütün ayrılması, iki dizgenin mutlak bir biçimde ayrılması hasta olma halinin özelliğidir zaten. Psikanaliz tedavisi, *bo*'ın *b* tarafından etkilenmesi üzerine kurulmuştur ve her halükarda bunun ne denli zahmetli olsa da imkânsız olmadığını göstermektedir. *Bo*'ın iki dizge arasında aracılık yapan türevleri daha önce de sözünü ettiğimiz gibi bu doğrultuda bizim için yolu düzlemektedir. Lakin kabul etmek zorundayız ki, *bo*'ın kendiliğinden ortaya çıkan değişimi *b* açısından ağır ilerleyen ve zorlu bir süreçtir.

Bilinçsiz kıpırtının egemen yönelimlerden biriyle aynı şekilde etki yapabileceği bir durum ortaya çıktığı takdirde, bilinç öncesi ve bilinçsiz, hatta yoğun olarak bastırılmış kıpırtı arasında bir işbirliği meydana gelebilmektedir. Bastırma böyle bir olguda ortadan kalkmakta, Ben'in amaçla-

dığı etkinliğin güçlendirilmesi olarak bastırılmış etkinliğe izin verilmektedir. Bilinçsiz-olan, böyle bir konumlanma için Ben'e karşı insaflıdır, bunun dışında bastırmada herhangi bir değişiklik olmaz. *Bo*'ın başarısı bu işbirliğinde fark edilmeden kalmaktadır; güçlendirilmiş yönelimler yine de normal olanlardan farklı davranmaktadır, bunlar özellikle eksiksiz bir başarı göstermede muktedirdir ve çelişkiler karşısında sözgelimi takıntı belirtilerine benzer bir direnç göstermektedirler.

Bo'ın içeriği kadim bir ruhsal ahali ile karşılaştırılabilir. Eğer insanda kalıtım mirasından gelen ruhsal oluşumlar, hayvanların içgüdüsüne benzeyen bir şey varsa *bo*'ın özü budur. Buna daha sonra, çocukluk gelişimi esnasında işe yaramaz olarak görünüp bertaraf edilenler eklenmektedir ki bu da doğası gereği kalıtım mirasından farklı olmak zorunda değildir. İki dizgenin barındırdığı içeriklerin keskin ve nihai ayrımı kural olarak ergenlik çağında ortaya çıkmaktadır.

VII. Bilinçsiz-Olanın Tanınması[15]

Düş yaşamına ve aktarım nevrozuna dair bilgilerden elde edilebildiği kadarıyla *bo* ile ilgili

15 Almancası Agnoszierung (ç.n)

bilgiler bir önceki tartışmada toparladığımız kadarıyla sınırlı. Bu bilgiler çok olmadığı gibi yer yer muğlak ve kafa karıştırıcı bir izlenim yaratıyor, öncelikle de *bo*'ı zaten bilinen bir bağlama ekleyerek düzenleme veya onun içinde sırasını belirleme fırsatını kaçırıyor. Ancak narsistik psikonevrozlar olarak adlandırdığımız duygulanımlardan birinin çözümlenmesi bilmecelerle dolu olan *bo*'a biraz daha yaklaşabileceğimiz ve onu adeta elle tutulur bir hale getirebileceğimiz görüşler sağlamayı vaat ediyor.

Titiz ve vicdanlı bir yazar olarak benim öneri ve teşvikime atıfta bulunan Abraham'ın[16] bir çalışmasından bu yana (1908), Kraepelin'in [17]"erken bunama"sını (Bleuler'in[18] "şizofreni"si) Ben ve nesne karşıtlığı tutumu üzerinden özelleştirmeye çalışıyoruz. Aktarım nevrozlarında (kaygı histerisi, konversiyon histerisi, takıntı nevrozu) bu karşıtlığı ön plana çıkaran hiçbir şey mevcut değildir. Nesnenin reddinin nevrozun patlak vermesine yol açtığı ve nevrozun gerçek nesneden vazgeçişi içerdiği, ayrıca gerçek nesneden geri çekilen libidonun hayal ürünü olan bir nesneye ve oradan da bastırılmış bir nesneye gerilediği (içe

16 Kari Abraham (1877-1925), Alman nörolog ve psikiyatr (ç.n)
17 Emil Kraepelin (1856-1926), Alman psikiyatr (ç.n)
18 Paul Eugen Bleuler (1857-1939), İsviçreli psikiyatr (ç.n)

bakış) biliniyordu gerçi. Ancak nesne işgali zaten onlarda büyük bir enerjiyle tutulmaktadır ve bastırma sürecinin daha hassas bir araştırması bizi, *bo* dizgedeki bastırmaya rağmen –daha doğrusu bastırmanın sonucu olarak- nesne işgalinin devam ettiği varsayımına götürmüştür. Bu duygulanımların tedavisinde yararlandığımız aktarım yetisi zaten bozulmamış nesne işgalinin ön koşuludur.

Buna karşılık şizofreni bizi, bastırma sürecinden sonra çekilen libidonun yeni bir nesne aramak yerine Ben'e geri çekildiği, yani burada nesne işgallerinin sona erdiği ve narsisizmin ilksel nesnesiz halinin yeniden yaratıldığı varsayımına zorlamıştır. Bu hastaların aktarım konusundaki yeteneksizliği –hastalık sürecinin yayıldığı kadarıyla- bunun sonucu olarak tedavi esnasındaki ulaşılmazlıkları, dış dünyanın kendilerine özgü bir biçimde reddedilişi, kendi Ben'inin tercümesine dair göstergelerin ortaya çıkması, tam bir apatiyle sonlanış; bütün bu klinik özellikler nesne işgallerinden vazgeçildiği varsayımını mükemmel biçimde destekler niteliktedir. İki ruhsal dizgenin ilişkileri açısından, aktarım nevrozlarında ancak psikanalizle *bo*'da bulunduğunu kanıtlamak zorunda kaldığımız pek çok şe-

yin şizofrenide bilinçli olarak ifade edildiği bütün gözlemcilerin dikkatini çekmektedir. Fakat Bennesne ilişkisiyle bilinç bağıntıları arasında anlaşılır bir bağ kurmak başarılamıyordu daha önce.

Aranan şey aşağıdaki tahmin edilmeyen yol üzerinden ortaya çıkacak gibi görünüyor. Şizofrenlerde, özellikle de son derece öğretici olan başlangıç evrelerinde *dilin* geçirdiği bir dizi değişiklik gözlemlenmektedir, bunlardan bazıları belli bir bakış açısıyla gözlemlenmeyi hak etmektedir. İfade biçimi genellikle özel bir özenin nesnesi haline gelerek "seçilmekte", "süslenmektedir". Cümleler kuruluşta özel bir örgütsüzlüğü ele vermektedir, bu durum onları bizim için anlaşılmaz kılar, öyle ki, hastanın ifadelerini anlamsız buluruz. Bu ifadelerin içeriğinde beden organlarıyla veya bedensel uyarımlarla kurulan bir ilişki ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak şizofreninin histerik veya takıntı nevrozunun ikame oluşumlarına benzeyen bu tür belirtilerinde ikameyle bastırılmış olan arasındaki ilişki, sözü edilen her iki nevrozda da yadırgayabileceğimiz kendine özgü özellikler göstermektedir.

Sayın Dr. V. Tausk[19] (Viyana) şizofreninin başlangıç evresindeki bazı gözlemlerini bana

19 Victor Tausk (1879-1919) (ç.n)

sunmuştur ve burada hastanın henüz kendi söylemlerini açıklığa kavuşturmak istediği görülmektedir. Şimdi ondan aldığım iki örnek üzerinden hangi görüşü temsil ettiğimi göstermek istiyorum, ayrıca her gözlemci için böyle bir malzemenin tamamını ortaya koymanın kolay olacağından kuşku duymuyorum.

Tausk'un hastalarından biri, sevgilisiyle kavga ettikten sonra kliniğe getirilen bir genç kız, şöyle yakınmaktadır:

Gözler düzgün değil, döndüler. Düzgün bir dille sevgilisine karşı yaptığı bir dizi suçlama üzerinden buna yine kendisi açıklama getirmektedir. "Onu bir türlü anlayamamaktadır, adam her defasında farklı bir görünüm içindedir, riyakâr birisidir o, bir *göz döndürücü*dür, onun gözlerini döndürmüştür, artık dönmüş gözlere sahiptir, bunlar kendi gözleri değildir artık, dünyayı başka gözlerle görmektedir şimdi."

Hastanın kendi anlaşılmaz sözlerine dair yine kendisinin ortaya koyduğu ifadelerin çözümleyici değeri vardır, çünkü genel olarak anlaşılır olan ifade biçimi onların eşdeğerliğini içermektedir; aynı zamanda şizofrenik söylemin anlamı, oluşumu ve gelişimi hakkında bilgi vermektedir. Tausk'la hemfikirim ve bu örnekten yola

çıkarak organla (gözle) kurulan ilişkinin kendini bütün içeriğin temsili olarak ortaya koyduğunu vurgulamak istiyorum. Şizofrenik konuşma burada hipokondrik bir özellik göstererek *organ dili* haline geliyor.

Aynı hastanın bir diğer bildirimi: "Kilisede ayakta durmaktadır, aniden sarsılır, *başka türlü durmak zorunda kalır, sanki birisi ona bunu yapıyormuş gibi, sanki birisi tarafından bir yere konmuş gibi.*"

Sevgilisine yönelttiği bir dizi yeni suçlamanın yine kendisi tarafından yapılan analizi: "adi birisi, evinde nazik yetişmiş olan kendisini de adi biri haline getirmiştir. Onu kendisinin ondan daha üstün olduğuna inandırarak kendine benzetmiştir; şimdi artık o da sevgilisi gibidir, çünkü ona benzerse daha iyi olacağına inanmıştır. Sevgilisi *sahte bir tavır takınmıştır,* o da şimdi onun gibidir (özdeşim!), sevgilisi onun ayarını bozmuştur."

Tausk "başka türlü durmak" hareketinin "ayarını bozmak" deyimini ve sevgiliyle özdeşimi temsil ettiğine dikkat çekmektedir. Ben yeniden bütün düşünce akışındaki bir öğenin üstünlüğünü vurgulayacağım, onun içeriği de bedensel bir uyarımdır (daha doğrusu onun yarattığı duyumdur). Ayrıca bir histeri hastası ilk durumda var gü-

cüyle gözlerini döndürür, ikicisindeyse buna neden olan itkiyi veya bunun yarattığı duygulanımı hissetmek yerine sarsıntıyı gerçekten sergiler ve her iki durumda da bilinçli düşüncelere sahip olmaz, sonradan da bunları ifade edecek durumda olmazdı.

Bu iki gözlem buraya kadar hipokondrik dil veya organ dili olarak adlandırdığımız şeye tanıklık etmektedir. Ancak aynı zamanda, bize daha önemli görünen, örneğin Bleuler'in monografisinde toplanmış örneklerde sık sık kendini kanıtlayan ve belli bir formülle ifade edilebilecek başka bir olguyu hatırlatarak uyarıda bulunmaktadır. Şizofrenide *sözler* de saklı düş düşüncesinden yola çıkarak düş görüntülerini oluşturan ve bizim *ruhsal birincil süreç* olarak adlandırdığımız sürece tabidir. Bunlar yoğunlaştırılmakta ve işgallerini kaydırma yoluyla tamamen birbirlerine aktarmaktadır; süreç pek çok ilinti sonucunda, uygun düşen tek bir sözcüğün bütün bir düşünce zincirinin temsilini üstlenebileceği kadar ileri gidebilmektedir. Bleuler, Jung[20] ve öğrencilerinin çalışmaları tam da bu iddia için bolca malzeme sunmuştur[21].

20 Carl Gustav Jung (1875-1961), İsviçreli psikiyatr (ç.n)
21 Düş süreci de kimi zaman sözcüklere nesneler gibi davranmakta ve böylelikle çok benzer "şizofrenik" ifadeler veya

Bu tür izlenimlerden yola çıkarak bir sonuca varmadan önce, şizofrenide, histeride ve takıntı nevrozunda meydana gelen ikame oluşumlar arasındaki ince, ancak yadırgatıcı bir etki yaratan farkları hatırlayalım. Şu sıralar gözlemlediğim bir hasta yüz derisinin kötü durumu yüzünden hayata bütün ilgisini kaybetmiş durumda. Yüzünde herkesin dikkatini çeken siyah uçlu sivilceler ve derin çukurlar olduğunu iddia ediyor. Çözümleme onun iğdiş edilme bütünlüğünün derisinde gerçekleştiğini gösteriyor. Önce hiç pişmanlık duymadan sivilceleriyle oynuyor ve onları sıkmak kendisine büyük bir doyum sağlıyordu, çünkü söylediklerine bakılırsa bunu yaparken dışarıya bir şey fışkırıyordu. Sonra ne zaman bir -siyah noktayı bertaraf etse orada derin bir çukur meydana geldiğine inanmaya ve "elinin sürekli orada burada çalışması" yüzünden cildini mahvettiğini söyleyerek kendini son derece şiddetli bir biçimde suçlamaya başladı. Açıktır ki, sivilce içeriğinin sıkılarak çıkarılması bir mastürbasyon ikamesidir. Bunun ardından kendi suçu yüzünden meydana gelen çukur ise kadının cinsel bölgesi, başka bir deyişle mastürbasyon aracılığıyla tahrik edilen iğdiş edilme tehdidinin (daha doğ-

---

yeni sözcükler yaratmaktadır. (e.n)

rusu onu temsil eden fantezinin) gerçekleşmesidir. Bu ikame oluşumu, hipokondrik karakterine rağmen bir histeri konversiyonu ile büyük benzerlik göstermekle birlikte insan burada bir şeylerin daha farklı biçimde olup bittiği, bir histeride böyle bir ikame oluşumunun inandırıcı olmadığı duygusuna kapılacaktır, farkın temelinde neyin yattığını henüz söyleyemese de.

Bir histeri hastası gözenek gibi minnacık bir çukuru vajina sembolü haline pek getirmez, her ne kadar vajinayı bir kovuğu çevreleyen bütün nesnelerle karşılaştırsa da. Ayrıca minnacık çukurların çokluğu onu kadının cinsel bölgesinin ikamesi olarak kullanmaktan alıkoyacaktır kanımızca. Benzer bir şey, Tausk'un yıllar önce Viyana Psikanaliz Derneği'ne sunduğu genç bir erkek hasta için de geçerlidir. Hasta tamamen bir takıntı nevrozu sergilemekte, giyim kuşamına vb. saatler harcamaktaydı. Ancak onda dikkat çeken şey ketlenmelerinin anlamını hiç direnmeden bildirebiliyor olmasıydı. Örneğin çoraplarını giyerken dokumadaki ilmikleri, yani delikleri çekerek germek zorunda kalması fikri onu rahatsız ediyordu ve her bir delik onun için kadındaki cinsel yarığın bir simgesiydi. Bu da bir takıntı nevrozunda inandırıcı değildir; R. Reitler'in bir gözle-

mine göre yine çorap giyerken takılıp kalmaktan mustarip olan birisi dirençlerin aşılmasından sonra ayağın bir penis sembolü, çorap giymenin ise bir mastürbasyon eylemi olduğu açıklamasına varmıştı, çorabı bir giyip bir çıkarmak zorunda kalıyordu, kısmen mastürbasyon görüntüsünü yetkinleştirmek, kısmen de onu olmamış saymak için.

Şizofrenide ikame oluşuma ve belirtiye yadırgatıcı özelliği neyin verdiğini kendimize sorduğumuzda, bunun nesne ilişkisi karşısındaki söz ilişkisinin baskınlığı olduğunu kavrarız sonunda. Bir sivilcenin sıkılmasıyla penisin boşalması arasında oldukça az bir nesnesel benzerlik, deri yüzeyindeki sayısız gözenek ve vajina arasında ise daha da az bir benzerlik vardır; ancak birinci durumda dışarıya bir şey fışkırmaktadır, ikincisindeyse harfiyen şu kinik cümle geçerlidir: "Delik deliktir." İkamenin taslağını hazırlayan şey gösterilen nesnelerin benzerliği değil, dilsel ifadenin aynılığıdır. İkisinin –söz ve nesnenin - örtüşmediği yerde şizofrenik ikame oluşumu aktarım nevrozlarındaki ikame oluşumundan saparak ayrılmaktadır.

Bu kavrayışı şizofrenide nesne işgallerinden vazgeçildiği varsayımıyla birleştirelim. O

zaman şöyle bir değişikliğe gitmek zorundayız: nesnelerin sözel düşünümlerinin işgali alıkoyulmaktadır. Bilinçli nesne düşünümü olarak adlandırmayı uygun gördüğümüz şey, şimdi sözel düşünüm ve doğrudan nesnenin hatırlanmasıyla ilgili görüntülerde olmasa da daha uzak ve onlardan türetilen anı izlerinde, işgalde meydana gelen nesne düşünümü olarak parçalanmaktadır. Şimdi birden bilinçli bir düşünümün bilinçsiz- olandan hangi noktada ayrıldığını bildiğimize inanıyoruz. Bu ikisi düşündüğümüz gibi, aynı içeriğin farklı ruhsal ortamlardaki farklı kayıtları değiller, aynı ortamdaki farklı işlevsel işgal halleri de değiller, bunun yerine bilinçli düşünüm nesne düşünümünü ve onun bir parçası olan sözel düşünümü kapsıyor, bilinçsiz- olansa sadece nesne düşünümünü. *bo* dizgesi nesne işgallerini içermektedir, birincil ve esas nesne işgallerini; *öb* dizgesi ise, bu nesne düşünümünün ona karşılık gelen sözel düşünümle bağlanarak tercüme edilmesi sonucunda meydana gelmektedir. Böyle tercümelerin daha yüksek ruhsal bir örgütlenmeye yol açtığını ve birincil sürecin *öb*'te egemen olan ikincil süreçle yer değiştirmesine olanak tanıdığını tahmin edebiliriz. Aktarım nevrozlarında bastırmanın geri çevrilen düşünümde neyi kabul

etmediğini daha eksiksiz ifade edebiliriz artık: kabul edilmeyen şey söze tercümedir ki sözler de nesneyle bağlantılı kalmalıdır. Sözlerle ifade edilmeyen düşünüm veya tercüme edilmeyen ruhsal etkinlik *bo*'da bastırılmış olarak geride kalmaktadır.

Şizofreninin en dikkat çekici özelliklerinden birini bizim için bugün anlaşılır kılan kavrayışa zaten ne kadar erken bir dönemde sahip olduğumuza dikkat çekmek isterim. 1900'de yayınlanan Düşlerin Yorumu'nun son sayfalarında, düşünme süreçlerinin, başka bir deyişle algılardan daha uzak kalan işgal eylemlerinin özelliksiz ve bilinçsiz olduğu ve bilinçli hale gelme becerisini sadece sözel algı kalıntılarına bağlanmak yoluyla edindikleri ayrıntılarıyla anlatıldı. Sözel düşünümlerin kaynağında tıpkı nesne düşünümleri gibi aynı şekilde duyu algıları vardır, öyle ki, nesne düşünümlerinin kendi algı kalıntıları aracılığıyla neden bilinçli hale gelemedikleri sorusu ortaya atılabilir. Olasılıkla düşünme, geride hiçbir özellik bırakmayacak ve bilinçlenmek için yeni özelliklerle güçlenmeye ihtiyaç duyacak kadar ilk algı kalıntılarından uzaklaşmış olan dizgelerin içinde olup bitmektedir. Ayrıca sadece nesne düşünümleri arasındaki ilintilere karşılık geldikleri için be-

raberinde algıya dayalı herhangi bir özellik getiremeyen işgaller de sözlerle bağlantı kurmak yoluyla nitelik sahibi olabilmektedir. Ancak sözler aracılığıyla anlaşılır hale gelen ilintiler düşünme süreçlerimizin ana bileşenlerinden biridir. Sözel düşünümlerle kurulan bağlantının henüz bilinçlenmeyle aynı ana denk gelmediğini, bunun yerine onların sadece *öb*'ten başka bir dizgeyi nitelendirme ihtimali olmadığını anlamış bulunuyoruz. Bu tartışmayla birlikte esas konumuzdan ayrıldığımızın, ön-bilincin ve bilinçli-olanın problemlerinin tam ortasına düştüğümüzün farkındayız ve onları amaca uygun biçimde ayrıca ele almak üzere bir kenarda tutacağız.

Bo'ın farkına varılmasında bizim için kaçınılmaz olan noktalar kadarıyla değindiğimiz şizofrenide, burada bastırma olarak adlandırılan sürecin aktarım nevrozlarındaki bastırmayla hala ortak bir noktası olup olmadığından kuşkulanmak zorundayız. Bastırmanın *bo* dizge ile *öb* (veya *b*) arasındaki bir süreç olduğu ve bu sürecin bilinçten uzak tutma başarısını sergilediği yolundaki formül, dementia praecox olgusunu ve başka narsisistik duygulanımları da içerebilmesi bakımından her koşulda bir değişikliğe ihtiyaç duymaktadır. Öte yandan Ben'in bilinçli işgalin

çekilmesiyle kendini ifade eden kaçış çabası ortak nokta olarak kalmaya devam ediyor. Bu kaçış çabasının, narsisistik nevrozlarda Ben'in kaçışının ne kadar esaslı bir biçimde harekete geçtiğini son derece yüzeysel bir düşünmeyle bile anlayıp öğrenebiliriz.

Şayet bu kaçış şizofrenide güdü işgalinin bilinçsiz nesne düşünümünü temsil ettiği yerlerden kaldırılmasıyla oluşuyorsa, aynı nesne düşünümünün *öb* dizgesine ait olan parçasının – ona karşılık gelen sözel düşünümlerin- öncelikle daha yoğun bir işgal yaşamaları gerektiği tuhaf görünebilir. Bilinç öncesi parça olarak sözel düşünümün bastırmanın ilk darbesine direnip dayanması gerektiği ve bastırma ancak bilinçsiz nesne düşünümlerine değin yoluna devam ettikten sonra onun tamamen işgalden kurtulacağı beklenir. Bu, şüphesiz kavrayışın beraberinde getirdiği bir güçlüktür. Edinilen bilgi, sözel düşünüm işgalinin bastırma eylemine ait olmadığı, aksine şizofreninin klinik tablosunda dikkat çekici bir üstünlük gösteren iyileşme çabalarının ilk adımını ifade ettiği yönündedir. Bu çabalar kayıp nesneleri yeniden kazanmak istemektedir ve bu amaçla sözel kısmın nesnesine giden yola girmeleri olasıdır, ne var ki sonra bu yolda nesne-

ler yerine sözlerle yetinmek zorunda kalmaktadırlar. Ruhsal etkinliğimiz en genel anlamda iki karşıt yönde hareket etmektedir, ya güdülerden çıkıp *bo* dizgeden geçerek bilinçli düşünme çalışmasına doğru veya dıştan gelen uyarımla *b* ve *öb* dizgelerini geçerek Ben'in ve nesnelerin bilinçsiz işgallerine doğru. Bu ikinci yol bastırmaya rağmen geçilebilir olsa gerektir ve nevrozun nesnelerini yeniden kazanma çabalarına bir parça daha açıktır. Soyut düşündüğümüz takdirde, sözlerin bilinçsiz nesne düşünümleriyle ilişkilerini ihmal etme tehlikesiyle karşı karşıya kalırız ve bu durumda yaptığımız felsefenin ifade ve içerik bakımından şizofrenlerin çalışma biçimiyle istenmeyen bir benzerlik kazanacağı inkâr edilemez. Öte yandan şizofrenlerin düşünme biçimindeki bir özellik denenebilir pekâlâ, onlar somut nesnelere soyut muamelesi yapmaktadır.

Şayet gerçekten *bo*'ı tanıyıp bilinçsiz bir düşünümün bilinç öncesi düşünümden farkını doğru belirlediysek o zaman araştırmalarımız bu kavrayışa dayanmak zorunda kalacaktır.

THK 2018
174447
TMD
TR

ISBN 978-605-83786-0-5